ВО ДНІ ОНИ

Оповідання з євангельськими мотивами

Жодна література на світі,

навіть найкраща, найчарівніша, найбагатша —

не має того привілею, що його має Євангелія...

Воно приносить мир душам

Отець Матео

ЗМІСТ:

• Прокажений

• На Лазаровім хуторі

• Гадарин

• Поклик

• Драхма

• Сповідь

• На морі Галилейськім

• На горі

• В різдвяну ніч

• "Для справи"

• Ірод

• Що є правда?

• Як минула ж субота...

ПРОКАЖЕНИЙ

Леві простяг руку до дверного калатала. Простяг — і шарпнув її назад: не вірив. Виставив на жовтаве проміння підсліпуватого місяця й дивився, розчепіривши пальці. Обернув долонею й глибоко, з облегченням зідхнув. Дійсно, рука була цілком чиста, зовсім здорова. Ніби ніколи й не зазнала хвороби-прокляття, що робить з живого мерця!.. Але гірш, як мерця! Істоту, призначену на довічне животіння по гробівцях, відлучену й відмежовану від цілого світу. Істоту безневинно зганьблену, що, наближаючись на досяг голосу, повинна попереджати кожну живу людину розпачливим покриком: "Нечистий!" А нечистому немає місця ані в людському милосерді, ані в співчутті, бо ж цим словом закінчуються назавжди всі людські взаємини.

Три роки такого існування зробили з Леві твір, що жахався власної тіні. А отже, нині його рука — рука здорової людини. На ній знову всі фаланги пальців, чиста м'яка шкіра, а в цілому тілі — колишня парубоцька сила, душа — п'яна радість. Тепер йому знову відкритий увесь світ, такий красний світ, як скарбниця надій, можливостей, досягнень. Довкола — безкрай, як весняне поле, вкритий квітом, тільки схились і зривай!

Міцно вхопив клепало і впевнено застукав в двері.

За хвильку маленьким віконцем виглянула старша жінка з каганчиком в руці. Вогник хитнувся, майже ліг, зломився наприкорні, знов вискочив нагору, лизнув червонавим відблиском поране журбою обличчя, безодні скорботних очей і зарум'янив сиве волосся під наміткою.

— Хто й чого?

— Мамо! Я... Це я, Леві... Здоровий, цілком дужий!.. Мамо, пускай мерщій!

Жінка піднесла вгору обидві руки.

— Боже Авраама, Ісаака, Якова!..

Глиняний каганчик хрипко стукнув об кам'яну плиту долівки а вогник згас водночас з покриком.

— Не бійся! Кажу ж тобі, мамо, це я, і зовсім чистий! Ось свідоцтво священиків. Пророк назарейський, Ісус галилеянин... Той очистив мене!..

*

Ранок вже гладив білу Маґдалу золотисто-рожевими пестощами, а стара Рахель знову і знову гладила синові м'які руки, знову й знову перепитувала подробиці. Переривала відповідь на півслові, цілувала очі, чоло, волосся й питалася знову.

— Та ж кажу: було нас десятеро. Десять прокажених, яким Він коротко сказав: "Хочу. Очисьтьтеся!"... Боже Великий! В тій хвилі ми, чисті, мов новонароджені, збожеволіли з радощів. Щосили дременули до священиків по свідоцтво, що ми — знову люди!.. Відтоді бо, мамо, ми можемо знову бути між людьми... Між людьми, мамо!

Рахель склала руки молитовно:

— І як же мусили ви Йому дякувати! Я неначе бачу, як ви попадали в порох і цілували Його ноги й той порох, по якому вони ступали... Що ж говорив, як усміхався Святий, коли ви лежали обличчям своїм в поросі біля ніг?!..

Леві втопив у землю очі.

— Ми... побігли враз до священиків, до храму... Ми... не повернулися вже потім до Нього. Мамо, ми були такі щасливі, що забули й подякувати Пророкові... Пригадую, що впав перед ним в подяці лише один... Був то самарянин, мамо...

І, шукаючи собі вибачення та попереджаючи материні докори, додав:

— То — нічого, мамо! Він — такий ласкавий, Він такий добрий. Він не потребує подяки. Він нам, напевне, вибачив, мамо...

І, немов на доказ, що дійсно було так, бризкаючий потік сонячного сяйва залив стару Рахелину хатинку й стіл, на який позносила синові все, що десь мала в запасі. І молоде красне обличчя прокаженого, і сяючі вицвілі очі матері.

Раптом вранішню тишу прорвав гамір голосів. Шум наростав, як хвилі прибою, міцнішав і покривався окремими екзальтованими голосами:

— Осанна! Осанна Сину Давидовому!

А від утульної Маґдали, що причаїлась серед кучерявих садів, відповідав акорд радости й привіту з другого натовпу, що біг назустріч.

Мати з сином без слова вибігли на вулицю.

З того часу Леві ходиві з учнями Ісусовими. Хоч Учитель здебільшого забороняв, Леві всім і скрізь розповідав про чудо свого зцілення і показував посвідку від священиків. А йому вторував Ревіум, якого також зцілив Ісус, зробивши коротким наказом у храмі, в суботу, його суху руку дужою й повною сили. Що довше ходили вони з Учителем, що більше бачили надприродних проявів Його досконалої доброти, що більше чули Його святих, опановуючих слів — то більше з цілої душі розуміли й відчували блаженність чистих серцем, голодних правди та спрагнених слова Божого, про що говорив Він з гори до незчисленного натовпу відданих Йому слухачів.

— Побратиме любий мій! — сказав наскрізь зворушений по Нагорнім навчанні Ревіум. — Я вже далі не можу так... Піду, попрощаюсь з батьками моїми, віддам сестрам все, що мені належиться й назавжди залишуся при Вчителеві. На все! На добре й лихе. І ніколи, ніколи більш не покину Його.

Це було саме так, як думав Леві. А що Ревіумові була дорога через Маґдалу, відказав:

— Не покину і я Його аж до моєї смерти. І мушу про це сказати неньці! Ходімо разом.

Пішли порожнем: не мали палиці, ні запасних сандалів, ані лепти. Мали лише по великому окрайцеві хліба, що Вчитель чудесно намножив аж на п'ять тисяч люду. І коли вже відміряли чималий шмат дороги, посідали при джерелі, в затишній долинці, порослій густими смоківницями. Леві кусав нествердлий хліб і побожно питав побратима:

— Чи ж куштував ти, Ревіуме, колись такого хліба? В ньому — смак всіх найсолодших овочів, запах всіх найліпших квіток, наїдок всіх найкращих страв... Він такий добрий, як передсмак вічного блаженства.

Ревіуме! Ти ж їв найліпші страви і розумієшся на цьому. Скажи-бо, що ж є таке у цьому хлібі?!

— Небесне благословіння, Леві! Погляд Вчителів торкнувся його. Правиця Вчителева благословила його, ламавши...

І не договорив: міцний удар в голову звалив його, як підрубану деревину. І для Леві примерк білий світ від здоровенного стусана: гострий біль протяв голову, а кров залила всі дальші почування. Коли приятелі прийшли до пам'яті, була глуха ніч. А що не можна було в них щось украсти, то пограбовано їм лише недоїдки чудодійного хліба. В найближчому ж селі, куди ледве доплентались, дізнались, що в пройдених ними горах розпаношився зі своєю бандою страшний розбишака Варавва[1] — страховище всієї околиці.

*

Не повернулись до Вчителя ні Ревіум, ні Леві. Треба було ж або дочекатись, поки Варавва зі своїми шуліками перейде на інше місце, або ж — ще ліпше радила Левина мати — почекати, поки знов Ісус завітає в околиці Маґдали. Таки ж мусить він прийти на свято до Єрусалиму. Отож, тоді вони й підуть за Ним, бо ж піти в Єрусалим — це одна річ, а блукати горами — річ інша!

Та ж і перебувати в Єрусалимі було трохи інакше, як ходити селами в супроводі Вчителя. Не можна було існувати "як птиці небесні". Але, коли вони шукали праці чи заробітку, відповідь для них була все ж та сама:

— Нема. Ну, почекайте, може, по святах.

Від цієї відповіді і бурчання в шлунках Ревіумові та Леві пригасло світло Божого сонця. Ніби перебували на ріках вавилонських, а не в "Святому місті". Щоденним хлібом стала їм безнадія, за напій мали

зростаючу розпуку. А така страва не відсвіжувала. Залишалось: жебрати або красти. Та, коли стало найприкріше, доля усміхнулась. Через одного земляка пощастило їм достукатись до підручного Каяфового домоуправителя. І це було неабияке щастя, бо ж у первосвященика Каяфи слуги мали що їсти-пити, а від усяких прохачів та відвідувачів перепадав і свіжий гріш. Працею не морили, бо челяді було аж надто, головно — для репрезентації та варти. Треба було тільки стежити за всім і бути напоготові до несподіваного наказу. Слуги здебільшого лише сиділи, очікуючи розпорядження, вдень під розлогою оливою, в холодку, а ввечері коло веселого багаття, яке запалювали, коли з росою падала на землю прикра прохолода, що зростала попліч із пітьмою.

В тім сталім дозвіллі праця була лише для язиків. А що слуги належали духовному достойникові — найбільше було мови про храмові події. Часто згадувалось і про назарейського Пророка, який безстрашно відважився йти проти Каяфи, потужних книжників[2] та багатирів-фарисеїв[3].

Першого дня, коли почув те наймення Леві, почав був надхненно оповідати про чудо свого зцілення, та земляк-опікун суворо його зацитькав. А "щоб не вийшло чогось через дурня", попрохав підручного домоправителя послати Леві кудись з двору, бодай на гірські винниці. При відході ж порадив:

— Якщо тобі, свате, смакує тутешній хлібець, то про Галилеянина помовчуй. Ми всі — у самих гріхах, ні закону ні святого письма не тямимо, то де вже нам розумітись на чудесах пророків. Розумієш? Ото ж бо й є!

А що Леві тепер не бачив Ревіума, на винниці ж часто говорили про Галилеянина зле та й Левину галилейську вимову нерідко висмівали, швидко блідла згадка про подію, про яку в завчених висловах, мов від когось переказану, колись раз по раз розповідав Леві. Навіть якось похитнулась певність, чи дійсно Ісус врятував його від тієї страшної немочі? Чув бо, як раз сам домоправитель розповідав, що священики

видають посвідки про одужання з прокази тим, які мали лише звичайнісінькі чиряки. Коли ж прочув, що у Ревіума відібрали ту священичу посвідку і загрозили, що виженуть зі служби, хоч і з важким серцем, а все ж таки "страху ради" спалив свою на багатті. І тоді заломились крила духу, що підносили вгору до високого, великого, вселюдського, всесвітнього. Натомість у загаслій душі запанували дрібні щоденні обрахунки та наймитська готовність виконувати накази хлібодарця...

Навіть звістка про тріумфальний вхід Раббі в Єрусалим не піднесла духово Леві. Навпаки: відчув якусь гіркість, ніби чимсь ошуканий, відчув, як йому стерпла душа, мов змерзлий гад, не маючи сили напружитись. А коли все ж таки від переказів про стихійне "осанна", про нестримну екстазу мас почало ніби розігрівати Левину душу, вийшов наказ челяді Каяфовій та Аннинiй чекати в Преторії[4] — в тім ненависнім місці римської влади. Було тут люду, як риби в сітях при багатім улові: ні повернутись, ні спертись, ні прикуцнути. Ноги аж пухли від стояння, спрагле горло сичало. Не ставало сили чекати.

А коли каламутний погляд Леві впав у вибалушені осатанілі очі Ревіума, враз над всіма думками запанувала досада і злість.

— Через Нього ж тут люди гинуть!.. І правда, коли кажуть, що як же Він міг врятувати чужих, коли не було в Нього сили врятувати себе самого! Хіба таки й справді дав себе зв'язати Месія? Та ще на те, щоб судили Його погани-римляни?!.. Он, як ловили Варавву, так він мало не два десятки люду потовк. Дехто вже й на тому світі. Та й з багатирями він довго не розмовляв, потужною рукою оступався за гноблених, хоч, може деколи й вчинив кривду, так...

На білому мармурі підвищення, де засідала римська влада, розцвіли світляними квітами вістря вояцьких списів. Заблищали шоломи, мечі. На повищенні з'явилася біла прокураторська тоґа, й у повній тиші пролунав рівний, певний і байдужий голос:

— Так, кого маю вам відпустити на свята ваші: вашого Царя Ісуса, чи розбишаку Варавву?..

З кількох місць почулися несміливі голоси:

— Варавву!

— Варавву! — раптом вигукнув і ввесь натовп, — і гукав та кричав усе те саме.

Леві глянув на Ревіума й по рухах його губів зрозумів, що й він гукав за Варавву.

На мить йому міцно стиснулося серце болем, соромом і досадою. Відчув ще раз міцного стусана Вараввиног, але неначе щось заломилось в душі, а гадючкою проскочила в розпаленому мозку думка:

— А куди ж ми тоді поспішали?! Коли б не до Ісуса, то й не натрапили б на Вараввині кулаки... Все через Нього... — і повний злости, він заплющив очі та зойкнув щосили:

— Вара-а-вву!..

Не пізнав свого голосу, але вив далі, в спільний тон з усім натовпом:

— Вара-а-вву!..

_____

[1] Варавва був, очевидно, не звичайним розбійником, а сикарієм, зелотом, учасником повстанського антиримського руху, і тому в народі до нього була симпатія.

[2] книжники — або садукеї — вища, аристократична верства давньоюдейського суспільства у II ст. до Р.Х. — I ст. по Р.Х. Переважно це були заможні люди, здебільшого належали до священства, відзначалися великим рівнем освіти (тому — "книжники", великою мірою культурно були еллінізовані.

[3] фарисеї — "ті, хто відділилися" — традиціоналістський рух, який сформувався в Юдеї у II ст до Р.Х. Охоплювали широкі верстви юдейського суспільства, славилися формалізмом і суворістю дотримання всіх релігійних законів та обрядів. Національно зміцнили юдеїв у боротьбі з сирійський царством греків-Селевкідів. У I ст. по Р.Х. вони, однак, уже відчутно гальмували духовний розвиток Юдеї.

[4] Преторія — резиденція римського посадовця

****

НА ЛАЗАРОВІМ ХУТОРІ

Коли апостол Петро, не бачачи світу, повернув від Гробу до Витанії, в долинах уже лежали глибокі тіні. Лише по верхах далекого Моавського узгір’я виблискували останні дотики вгасаючого дня. На Лазаровім хуторі не було ні звичайного, щоденного руху, ні і невпинної — від зорі до зорі — праці, що в її темпі бувало чутно не примус чи необхідність, а щиру потребу, конечність — лише з любові до неї.

Хтось помалу пройшов дерев'яними сходами на наддашки, що трималися на вирізуваних кедрових стовпах. Відчинились двері й крізь них вилетів приглушений, безбарвний голос Марти, а потім заколихався в повітрі солодкаво-гіркий аромат бальзамів. Дбайлива господиня, що перед кількома днями клопоталась про вечерю Вчителеві, тепер готувала мирру та різні живиці для намащення Його Тіла.

— "Лише переллємо.. бо — заходить субота... Потім"... — вловив Петро, й двері зачинились.

Тяжкою ходою, ніби тільки що вставши по довгій хоробі, перейшов апостол на плисковатий дах, де так часто сиділось до глибокої ночі, слухаючи Вчителевих навчань. Сперся на невисокі поручні і стерп в задумі. Не чув, як з долини злітали вгору рвучкі звуки Лазарового кашлю. Не спостеріг, що в брамі засунули засуви. Дивився як вузенька смужка світла затремтіла, витягнулась на піску доріжки й, рисуючи рухливі кривульки, зникла в домі, — і не бачив.

Все давила тиша, не подібна ні на сон, ні на спокій. Все сповнилось мовчанням пустки, з якої вирвано душу, само життя...

Петро зідхнув і немов прокинувся з мертвої байдужости. Відігнав від себе жахливі видіння, що невпинно ставали перед очима, як сонне маріння. Закинув голову назад і загубив погляд в безмісячнім темнім небі. Раптом з чорної бані зірвалась блискуча зірка. Зачеркнула вогненним віхтем півнеба й зникла, втягнувши за собою в півтьму й свій слід.

Такою ж блискучою зіркою пролетіла чомусь у Петровій думці згадка не про щойно пережитий жах, а про спокійні колишні слова Учителеві про двох синів різної поваги. Один : "Не зроблю!" — й зробив,

другий: "Зроблю!" — й не виконав обіцянки. Чому ж Учитель не сказав про третій гурт людей, тих, що дотримують те, що сказали? Бо ці ж обидва однаково не дотримали слова, а говорили лиш так, на вітер. Чому ж?

Та як пароксизм фізичного болю, що затихає лиш на мить, щоб незабаром налетіти зі ще більшою силою, стисло серце й думку пережите, чого ні забути, ні вигоїти не можна до смерти. Знов перед очима встала, як виразна дійсність, минула ніч у Каяфовому дворі, як

став він біля варти, замороженій внутрішнім холодом. Вже не було надії врятувати Вчителя. Не було. Але ж Він ще був живий...

Петро сховав обличчя в долоні. Пальці уп'ялися в кучеряве, просивіле волосся. Похитав головою з боку на бік у припливі нестерпного страждання.

— "Не знаю Його!"

Це ж він сказав. Він, Петро, повторив тричі, "раніш як півень запіяв" лише один раз... А вчитель знав це наперед, бачив у його душі ще раніш, ще тоді як він — "Камінь", "Скеля", він, Петро, запевняв:

— "Нехай всі зрадять, я ж душу віддам за Тебе!"

Ах, душу!.. Як легко обіцяти свою душу, але.. як важко дотримати маленького слова!

І зненацька здалося Петрові, що лише в цій хвилині зрозумів він,

чому тоді Вчитель сказав лише про двох: того, що обіцяв і не зробив, та того, що відмовився і зробив.

Зрозумів, що звичайна людина не здібна так просто, без зусилля над собою, опанувати навіть власне слово.

*

З тяжкої, гарячкової півдрімоти — бо ж душу й тіло вщерть виснажити муки останніх днів — збудив Петра передранішній свіжий вітрець. Щільніше загорнувся плащем, але заснути вже не міг: повіки не хотіли зажмурюватись. Дивився, як зблідле небо висмоктує згасаючі зорі та яснішає, втягаючи у себе їхнє світло. З пітьми виринали форми, потім

народжувалися барви. Холодне повітря розтяв пронизливо-розпачливий покрик осла. Оксамитом відповіли йому корови, що й вони хотять пити. Квапливо заскиглів ретязь біля відер при криниці. Відсунений засув ліниво заскреготав, увільнюючи замкнену на ніч браму.

Петро знову заплющив очі.

— "Новий день.. Знову — жити!.. Когось бачити, чути людську мову, комусь відповідати. Про віщо? — коли все втратило ціну й сенс. Жити, коли Вчитель лежить мертвий у гробі. Коли зникла мета життя... "

Заломив руки, аж хруснули пальці, й знову байдуже дивився перед себе. Мимохіть щось прип'яло його увагу: здавалось, що поміж кривими оливами на узгір'ї гаю, в напрямі до шляху майнув смолоскип. Хтось і справді швидко вибрався з вогнем на шлях і поспішав до хутора. Апостол спочатку впізнав, що була то жінка, а враз по тому також: пізнав і хто саме. Не можна було не пізнати червоного, як шліхтована кована мідь, волосся Лазарової сестри.

Від швидкого бігу воно розпалось по шиї Марії, й каскади променистих кучерів, як полум'я, гнались за нею, ладні запалити все зустрічне.

— Що ж могло статись більше за смерть Вчителя? Що могло так збентежити її?

Незмірне, великанське передчуття чудесного підкинуло Петра. Затремтіло серце, затремтіли ноги. Однак метнувся на діл, як хлопчик, перескакуючи по кілька сходинок. За кілька мигів уже був за брамою, а ще за хвилину тримав за руки Марію.

Спочатку не могла добути з себе голосу. Лиш повні сліз очі усміхались блаженністю і невимовним щастям. Нарешті видихнула:

— Живий!... Він — живий! Встав із мертвих... Вчитель.. Все сталось, як говорив.. Встав на третій день, як обіцяв...

Тихі слова стукотіли в Петровій скроні, як удари молотка, що вибивають з криці стовпи іскор. Ці іскри підхоплювали у вогненний вир всі думки і почування. Розум і серце говорили одно:

Ось той, що справдить всі надії і дотримає всяке слово!

****

ГАДАРИН

— І сиклями храмовими, посвятними сиклями єрусалимського храму звеліли римляни заплатити данину! — Абрамелек з невимовним обуренням підніс руки до неба.

Сефатія і Незіях заслонили собі обличчя. А старий Гасоферет набрав пороху з землі і посипав на свою голову на знак суму.

Довга мовчанка запанувала на раді старшин гадаринських. Лише здалеку, від озера, долинали звуки майстерної пастушої сопілки, перетяті сміхом єгипетських голубів, що обсипали цілу браму маленького, але багатого містечка.

Природа відпочивала в радості і безжурному спокої. Але раді старшини, що засідала біля міської брами видавалось: ось наступають останні дні світу. Що таке доля Содому й Гоморри в порівнянні з лихом, яке впало на їх богобоязливе місто?!

Дійшов до них наказ від ненависної римської влади про нову данину з кмину та гірких трав, які мусять купувати жиди перед святом Пасхи. Аж до Єрусалиму виправляла старшина Абамелека — чоловіка бувалого в бувальцях, який ще й тому міг найліпше розвідатись про все, що сам

колись був домоуправителем у старшого митника в Єрихоні. Та сумні справи приніс сьогодні Абамелек. Навіть і єрусалимський храм не міг викрутитись від цієї халепи. А що первосвященики вимовлялися браком готівки, то римляни взяли данину самовільно:

— Храмовими сиклями!..

— Останні настають часи! Це я вам кажу: останні! — безрадно бідкався Газабаїл, багатий торгівець щетиною. — Ох, Боже Авраама, Ісаака та Якова..

— Не поможуть нарікання та зойки, — зірвався з місця наймолодший з усіх, орлоносий П'єсах. — Повстання!.. Ось єдина рада.. Потребуємо знов Юди Макавея!..

Та його палкий вигук згас у пригнобленому мовчанні старих.

— О Елогім! Чи ж таки ніколи не прийде Месія?! Чи ж очі синів наших і синів синів наших так і замкнуться в пітьмі неволі?! — зідхнув, підвівши виблідлі очі, старий Гасоферет.

— Ох, Месія! Месія! — захитав головою Сафатія. — Так давно обіцяють його нам, що й тяжко вже вірити в правду цієї обіцянки...

— Не говори богозневаги, в гріху народжений! — насварив його священик Уза. — Що ти можеш знати про святі таємниці? Хіба ж не чув поголосок, що Месія вже в нашій землі? — Уза надхненно підніс очі до неба: — Ось чую.. вже кроки його лунають біля нас.. Надходить щастя людства і наше!..

— В Єрусалимі переказують люди, що є вже аж двох Месій, — махнув рукою Абамелек. — Один ніби хрестить водою на пустині, а другий ходить по містах і селах, розмножує хліб з нічого і годує голоту. Є чутка, що саме іде в наш бік.

— На пустині.. водою! — усміхнувся П'єсах. — Це ж треба розуміти як символ: мовляв, тоді прийде Месія, як в пустині буде вода, а хліб родитиме з нічого, з самого бажання.

— Хто знає, — зауважив Незіях. — Хто знає, може, з тих двох один є справжній Месія.

— Так.. Та ж як його пізнати? Та ж хто це скаже?

— А нащо існуємо ми, священики? — обізвався Уза. — Хіба не пізнаємо його з першого слова уст його. Хіба не вгадаємо ми з першого вчинку, що зробить благословенна правиця його?!

Незіях поставив дашком руку над очима й мовчки вказав на хмарку куряви, що знялася на шляху від моря. Далеко ще, прозолочена вечірнім сонцем, здавалось, несе вона якусь легку, променисту звістку радости. Кілька старшин підвелося з місця. Чи не кочовики? А може, римські вояки, най би розсілась під ними земля й поглинула б їх з удзром!

За хвильку до брами наближалися в повному бігу пастухи. Вони бігли з останніх сил, вимахували руками й несамовито кричали.

Та пси, що неслись за ними, розлюченим гавканням заглушували людські голоси.

— Так і є: кочовники!.. Грабіж!.. — Упало серце в Узи. Він бо мав найбільші на всю околицю свинячі стада.

А тим часом Базлут, старший пастух його худоби, вже лежав в поросі, біля ніг свого пана.

— Нічим не завинили ми, пане ясний! Нічим, —корчився на землі Базлут. — Дияволи увійшли в свиней... Сам Бельзебуб з дітьми із внуками своїми!

— І.. і що ж свині? — затрусився Уза.

— Всі, всі до одної, повних дві тисячі кинулися зі скелі в море!.. Дві тисячі свиней! Та які! Вже ось-ось на заріз.. О Елогім! На землі ще рне було такого нещастя від всесвітнього потопу!

Голосив Базлут, б'ючи чолом в утоптану землю майдану, голосили, як на похороні батьків, всі його помічники й підпаски. Вили пастуші пси.

Але в браму вбігали все нові й нові, не Узові вже, пастухи. Вони кидались навколішки перед старшинами, і кричали, що було сил. В тих вигуках можна було вловити окремі слова:

— Забороніть!.. Рятуйте!.. Він понищить і наші свині! Всі свині гадаринські загинуть!.. Ой горе нам, горе!..

Всі свині гадаринські? Всі свині?..

Все населення міста, що збіглось до брами, було збентежене. Всі свині? Та це ж увесь добробут і все майно міста, що панує над неродючими просторами! З давніх давен гадаринці плекали свиней та постачали їх грекам-свиножерам і тим невірним здирщикам-римлянам.

Уза відчув, як в його роті раптом стало цілком сухо. Язик наростав, як змочена водою "єрихонська троянда". Але він зробив зусилля і крикнув як міг:

— Тихо! Най р-р-озповідають, я-як все с-сталось? — і штовхнув ногою голову раба-свинопаса, що все ще лежав ниць у поросі.

Ох, світлий наш паночку.. Від ранку самого, від ранку вже видко було, що цей день не принесе нічого доброго... Ще на світ не благословилось, як притисся до нас Шемай, біснуватий, той, що живе у гробовищах, той, що має в собі стонадцять бісів. Звідкіль узявся він на

нашу бідну голову й почав гасати біля нашого гурту та пирять у свиней камінням...

— Що ж: нема у вас псів? Чи не знайшлось каміння на пращі?

— Ой, світлий паночку наш. Все є, та ж Шемай то був..

леґіон бісів у ньому! Хто ж проти нього стане?! І пси його бояться, ховаються, виють..

Він, Базлут, вже звелів усе стадо свиняче перегнати на інше місце, далі від напасти, та ж не вчинив це відразу, а коли потяглись за свиньми підпаски, аж — гульк! — о, лихо: йде той Пророк Галилейський, кілька учнів з ним і сила-силенная люду.

— А що ж, як правду гомонять люди, що він і біснуватих зціляє? Тож, може, і Шемай побіжить за ним і нас зоставить у спокою? — помислив я. — І справді, як лише угледів Пророка Шемай, так і помчав до нього. Прибіг, вклонився, та як не закричить...

Все більше темніло обличчя Узове. Від охів, зідхання та співчуття вірних все дужче зростала в серці досада... А він же думав, що й справді, може бути Месія.. Такий, що руйнує добробут цілого міста заради одного біснуватого дурня?

Хіба Пророк може чинити людям достойним..

Але старий Гасоферет вивів його з задуми:

— Дивися... Слухай!

Від моря пливло радісне гудіння натовпу. Кришталевими нотами виривалися з того шуму прозорі, дзвінкі голоси:

— Осанна! Осанна!

Перед Узою стояв схвильований вартівник міської брами:

— Пророк Галилейський.. З учнями.. Несе благословіння Гадар.. — і раптом урвав.

Очі старшого священика немовби прошили його чорними блискавками.

— Чого радієш, блазню? Замкнуть браму! Поставити збільшену варту!

Священик оглянув зацитьканих пастухів, оторопілий натовп, засмучених старшин і простяг руку, вказуючи пальцем на П'єсаха. Потім помислив і сказав:

— Той, кому байдуже до праці й добробуту вбогих, працюючи людей — не пророк. Підіть всі назустріч. Мені бо, священикові, не випадає виходити назустріч всі мандрівним пророкам. Просіть його, щоб оминув наше тихе місто, де, хоч і живуть грішні люди, але не покарані Господом ні проказою ані сліпотою. Тут нема кого зціляти..

— Таж говорять, що то — Месія! — озвався з натовпу несміливий голос.

— Хто це сказав? — грізно гукнув Уза. — Може, ти навчатимеш священиків? — іронічно запитав він у просторінь. — Замкнуть браму — і .. всі — по хатах! Ми надто недостойні, щоб приймати пророків!

****

ПОКЛИК

Хто порахує, в який вже раз жебрак Рехум іще та іще повторював своє оповідання про те, як уздоровив його Ісус із Назарету?

— Сидів я, як завжди, в двох перегонах від міста, край дороги. Аж чую — суне юрба. Гукають "осанну" сину Давидовому.. Питаюся — що воно? — Ісус, — говорять, — з Назарету. Той, що з роду Давидового.. що мертвих воскрешає, сліпим повертає зір.. Гм.. сліпим.. Чув я про Нього, чував й раніш. Як би й не чути?!.. Але ж ось, тепер.. ну, неначе мене щось в саме серце штовхнуло. Як не закричу я щосили:

— Ісусе, Сину Давидів, змилуйся наді мною!

Та й кричу, та й кричу.. вже не міг спинитись...

Довкола уздоровленого сліпця все тіснішим колом збивався натовп. Притримуючи порожню амфору, положену на рамено боком,

заслухана дівчина не помічала, як перекупка Зебуда притискує її аж на столик міняйла Масфара. А той, і сам заслухавшись, забув про свої гроші, що вже ось-ось, від ще одного струсу стола, розточаться в куряві вулиці.

Все в Єрихоні, що мало вуха, знало про повернений чудом зір жебракові, знало й про те, що Пророк-Чудодій наближається до Єрихону. Верховіття пальм, що від них саме місто зветься "містом пальм" вітали здалеку перші святого Пророка. Хитаючи віялами широких листів, вклонялись йому, кидаючи під ноги прозоро-сині килими тіневих візерунків. Жінки виносили з дому хворих дітей. З подвір'їв спішно на ряднах або й з ліжком недужих, калік, умираючих.

Зігнута впоперек, всім знана бабуся Едида, що вже багато літ не могла випростатись, сперта на дві короткі палиці, поквапливо совгала назустріч Учителеві.

Дужі діти веселою хмарою непосидючих пташок, з вигуками і верещаннями перебігали вулицею. Нарешті, не марнуючи часу, завели гру: коли одна лава співала веселої — друга пританцьовувала, коли ж танцюристи заводили сумної — перша лава вдавала, що плаче.

А Рехум все розповідав. Тепер говорив про багатиря Мататію, того, що звуть його "праведним", бо ж ізмалку дотримує всіх приписів Закону.

— Дотримує!.. А отже й не пішов за Вчителем.. казав Рехум у схвилюванні, й раптом обома руками затулив собі очі.

— Що, що тобі? Знов не бачиш? — вхопив його за плече продавець очерету на стріли.

— Та де?! — закрутиві жебрак головою. — Бачу світло! І світ у славі Його, немов цар Соломон у вінці променистому... І барва очам моїм усміхається, як лука, квітами весняними вкрита. Тільки ж здається мені, що віднині нічого й нікого не повинна душа моя бачити, крім Того, хто мене уздоровив! — надхненно підніс вгору обидві руки Рехум.

— Але-ле! — знизала плечими Зебуда, — й додала переконливо:

— То тобі з радощів, сину!.. Ум за розум заходить..

— Стривай стара!.. А чому ж не пішов з Раббі Мататея? — допитувався продавець очерету.

Рехум оглянувся, а погляд його впав на невелику, огрядну, кремезну постать митника Закхея, що неначе вся дихала добробутом і задоволенням. Закхей нічого не питався, не виявляв збільшеної цікавости, тільки, стоячи здалеку, дивився. Його живі карі очі немов були освітлені червонавими вогниками зсередини. Не мішався до життя натовпу, тільки дивився на юрбу й тішився, бачачи як рухливо та яскраво в промінях сонця метушаться люди. Приємно було й те, що ось

знову, як в колишні прадавні часи, на землі діються чуда, а він, Закхей, може чути про них від самовидців, і навіть сам колись може побачити диво. Гарна річ — життя.. — ткала думка казкову, м'яку запону. І за тією запоною зникали неестетичні прояви життя, ті, що на них не любив звертати уваги Закхей. Було йому досить тільки того світу, який давав приємність. А про той — инший, що існував іще десь, він намагався не згадувати, та найдокладніш забути.

Рехум зауважив той "чужий" митників погляд. Підсвідомо відчув, що відмежовувало того, обсипаного дарами і ласками долі, випасеного чоловіка, від них, скривджених дітей вулиці, пасинків життя. Вмить зникло світло надхненної радости й, мов чорною хмарою затемнилось наростаючою заздрістю. Нестримно закортіло вразити, зганьбити того маєтного, задоволеного життям "грішника".

— Чому не пішов? Та тому, що Мататія — багач! — відповів Рехум, навмисне підвищеним голосом. — Тому що, як говорить святий Раббі, тяжко покинути статки та достатки навіть і для Царства Божого.. навіть і задля науки Вчителя з Назарету, що розплющує очі сліпорожденним..

— "Ось тобі, думний Закхею, маєш!.. Ото не лізь до голоти та вуличного сміття!" — додав у думці Рехум і з облегченням голосно зідхнув.

Закхей глянув на нього й відійшов так само мовчки, як мовчки дивився на пожвавлений натовп. "Для тих, що бігають босоніж, чиста і ціла одіж — вже провина й образа", — подумав без роздратування, хоч і відчув, що Рехумів натяк належався йому. "Як це дивно: всі ці люди народились у тому ж місті, говорили між собою тією ж самою мовою,в дитинстві грались разом, як брати, мали одні думки й інтереси, жили однаковим способом. А от праця, завзяття й воля до ліпшого винесла його, Закхея, над ними.. І вже вони — ворожі до нього. Йому ж — чужі, як.. самаряни чи філистимляни... Але — що йому, зрештою до того всього?! Своєю силою й розумом він досяг, що тепер, у повнім цвіті літ, може жити як хоче, у фізичній і духовній розкоші. Нещастя оминають

його, та й він сам уміє не допустити до свого серця терпкости. Навіть смерть не діткнулась холодом жалю й утрати до його душі: батьки повмирали, коли він ще не розумів жаху смерти, а тому й не жалів за ними, навіть не відчув, що їх йому бракувало. Ах, красна річ — життя!

Закхей був самітний, не шукав ні приятелів ні друзів. Не мав і дружини.. "Прив'язаність — корінь страждань ", — спокійно посміхаючись, відказував, коли дивувались його самітности..

Самота?!.. В ній — моя сила і моя радість. Я не маю потреби ні про кого дбати, не маю страху когось дорогого втратити, коли нікого не хочу мати на помешканні в своєму серці. І не потребуватиму! Я сам собі пан, й ніхто нікуди не може повести мене. Нікуди й ніколи.. Вільніше жити!..

Повільно йшов затіненою стороною вулиці до свого затишного дому, де звичаєм, перейнятим від переможців-римлян, назбирав багато різних гарних, надзвичайних речей, творів мистецтва, знання, науки. Ні, не люди, тільки ліпші їх твори та природа могли бавити його і заповняти шляхетними інтересами прогалини вільного часу. Тут був його власний "світ", для якого він був центром і сонцем.

Мріяв: ось зараз сяде в саду під розлогим фіґовником, тим, що віти його перевісились через мур, на майдан, а з другого боку купаються в красному Закхеєвому басейні. Освіжить текучою водою зарошені ноги і під муркотіння водограю читатиме свою улюблену "Книгу мудрости Соломонової". Вона бо одна вміє правдиво показати марність речей життя цього, несталість та кволість поваги людської а особливо — жіночої.

Цілком заспокоєний після неприємного, надто близького дотику до юрби, він аж додав трохи кроку. Та зненацька табун дітвори спинив його. З шаленими вигуками хлоп'ята летіли вздовж вулиці. Більші ламали, де можна, зелені галузки, і вимахуючи ними, гукали щосили:

— Осанна!.. Оса-анна Сину Давидовому!..

За дітьми прорвавши загату буденних обов'язків лився нестримний людський потік. Нові струмочки долучались до нього з базарів, майданів, бічних провулків і домів.

Цей новий, несподіваний акорд піднесення й неспокою відбився дисонансом в душі Закхея. Ще дужче схотілось посмакувати радости свого відокремлення від чужої йому юрби, почути свою вищість у свідомості, що він "не такий" і "не з тих". Але що крики натовпу зірвались знову як ураган, Закхей оглянувся:

"Надхнення натовпу перед "його Пророком" мусить виливатися в шалених і неестетичних формах, — усміхнувся поблажливо й півпогірдливо. — А все-таки цікаво: що може відчути при тих несамовитих вигуках сам Пророк?"

Цікаво.. Дійсно, — та зацікавленість витяглась, як кіт на сонці, але зникла, як хмарка в блакиті.

Ось, нарешті брама Закхеєвого дому. Тут, під садом має пройти натовп з Пророком. Тут бо, на громадськім майдані, криниця з найліпшою в Єрихоні водою. А чого ж більш потребує подорожній, як кришталевої води, що освіжує спалені уста та припорошену спекою й утомою думку?!.. Ось уже Закхеєва рука на улюбленій книзі. Немов навмисне, чіпляються його думки глибокі цитати про приятелів та любов. Але ж і вигуки та гамір з вулиці настирливо вдираються в запашну тишу його душевного саду.

Поклав сувій на широкі поручні мармурової лави, підвівся й підійшов до стіни, де фіґовник підпер її своїм грубим стовбуром. Закхей сперся на дерево і задивився вздовж вулиці. Було видно далеко, майже до міської брами, бо ця частина саду, на ассирійський взірець, була на штучно насипаному горбкові.

Дітвора вже збивала куряву по цей бік кам'яної брами. Ось з-під неї виткнулося двоє сивобородих. Вони спиняли дітей, щось їм говорили, вказували набік руками: щоб відійшла з дороги малеча. Але широкий білий рукав крилом майнув в повітрі, ліг на плече сивобородого. Висока біла Постать випливла з прозоро-синього холодку брами й простягла дітям обидві руки.

Чорні, ясні, рудаво-каштанові голівки замиготіли в золотих порошинках куряви, збитих десятками прудких дитячих ніг. Тепер уже не поважні громадяни міста, а вони — ці галасливі діти — вводили Вчителя на площу, вимахуючи в тріумфальнім поході цілим лісом великих галузок.

І раптом Закхей відчув, як безпідставно-радісно захвилювалось його певне серце. Несподівано пролетіло в голові сполоханим птахом:

— Як міг той Мататія не піти за Ним, коли Він покликав?!

Й непереможно, пекуче захотілось побачити Раббі з Назарету. Побачити зблизька Того, хто робить чуда єдиним словом. Єдиним словом зміняє відвічну природу...

Погляд Закхеїв покірно побіг до Вчителя. Саме за рогом зникла група дітей, а потім — і біла Постать. Але це тільки так здалося: ось, у затінку пальм, вся блакитна, Вона майнула знову...

Перші хвилі людського потоку влилися на майдан.

— Осанна! Осанна! — як дим кадил здіймалося до сонця, танучи в блакиті.

Закхей вхопився за галузь фіґовника й, не думаючи над тим, що робить, підніс на руках своє важке тіло і втягся в рясну корону дерева.

Намацав ногою віти й видерся вище. Умостився на двох сплетених галузях, цілковито схований за широким, блискучим листом.

— Добра це була думка, — одягти сьогодні брунатну, як стовбур дерева, одежу! — по-дитячому просто заграло світляною хмаркою в душі. А далі вже укладалось само собою:

— А отже, й побачу Його, близько-близько!

Думав і розправляв перед собою тоненькі галузочки та рівняв листя, щоб виглядали з них тільки самі очі.

— А Раббі й не підозріватиме, що старший митник Єрихону, не гірш за горобця, примостився на дереві, тільки щоб глянути на Нього. Хі-Хі!

Дрібним, радісним сміхом, як у далеком дитинстві затремтіло серце, мов блискуче-рябенький нашерх на срібній поверхні тихого озера.

Ось уже Вчитель і біля криниці. Так, спинився. Підносить чарівну голову. Сліпучим сяйвом обливає йому сонце темне, як темний мед волосся. А очі!.. Куди ж дивляться вони так угору? Закхей і собі на хвильку підніс угору свої. Не міг повірити, що цей погляд скеровано на нього, того самого Закхея, що перед хвилею уявляв себе "центром і сонцем свого світу", а тепер почував себе, як маленька, безтурботна дитина. Чи ж він народився знову?!..

І раптом вчув голос, від якого забриніла ніколи досі не знаним щастям вся його істота. "Впізнав" цей солодкий голос, ніколи раніш не чувши. І, хоч не розібрав слів, відчув непереможний Його поклик, і зрозумів: від цієї хвилі починається для нього — митника Закхея — нове життя. М'яке сяйво, що не осліплює очей, послалось перед ним безкраїм шляхом у вічність, де мерехкотить Велика Мета. В той єдиний зламок секунди, що Вчителів погляд спинився на ньому і мов теплими руками

взяв його серце, пролетіла Закхеєвою уявою "мудрість віку цього", й здалось йому, що він пережив цілі століття...

Не зліз, як годилося поважному мужеві, а каменем упав з фіґовника, щоб відчинити браму дому й свого серця Тому, хто захотів в них увійти.

****

ДРАХМА

— Так, друже мій! Як помолишся в цьому храмі Соломоновім, то душа наповниться світлом небесним, а милосердя херувимськими крилами підносить серце понад землею. — Фарисей Йора рухом руки попрощався з приятелем своїм Йосією і почав роздавати милостиню жебракам і калікам, що довгим шиком стояли під храмовою стіною. Не поспішаючи, набирав він у жменю з гаманця дрібні монетки, а, роздавши витягнені, щоразу трусив капшуком, щоб пересвідчитися, що він ще не порожній.

При кожному такому дзеленчанні прохожі оглядались на фарисея, жебраки ж виспівували йому хвалу й випрошували благословіння. А він ішов помалу, не підносячи очей, з лагідним виразом обличчя, маючи в душі, здавалося, тільки саму хвалу Божу, а перед очима та в серці — саме тільки милосердя. Грішного світу з нього гамором та рухом він не помічав, не чув, не бачив. А тому й, не затримуючись, пройшов повз чималого гурту людей, не звертаючи на нього уваги. А в тому людському гурті, в осередку, коло спокійного ослика стояв вщерть зденервований осляр і вигукував на повну пащеку:

— Що я знаю? Я щось знаю? І навіщо мені знати?.. Я тільки хочу, щоб мені заплатили за мою чесну працю. А хто тепер мені заплатить? Хто?

І, жестикулюючи, як мавпа перед самим обличчям купця, що перед святинею продавав офірні голуби для багатших та зголоднілі горобці для вбогих, не знати, в який раз повторював своє розпучливе запитання.

Дві жінки заможнього вигляду підійшли до гуртка і осляр відразу перевів на них свою увагу:

— Може, ці достойні пані її бачили? Оту чужу жінку, що він її сюди привіз? Вона ж таки пішла просто-простісінько до храму. Пішла по цих сходах! Ці пані могли її бачили в жіночому переділі!.. Це ж вона була та, що попрохала його, Ішохаю, сина Шимрії, осляра з-під вежі Антонія, щоб він доглянув дитини. Дитина є! Ось вона, ось!..

— Дитина є! — все гукав Ішохая. — А чужої жінки немає! Немає також і платні, яку Ішохая чесно заробив!

Чоловіки розпитувались подробиць, жіноцтво розглядало дівчинку, намагаючись довідатись її наймення.

— Ну, то най ця дитина сама шукає свою матір! — прийшов до остаточного висновку осляр, не знайшовши охочого платити за невідому жінку. — Чого я маю втрачати далі свій заробіток? Чи може, я повинен бути нянькою чужим дітям? З яких радощів? — і , не оглянувшись на дівчинку, Ішохая оперезав бичем свого ослика і вийшов з кола цікавих.

За ним відійшла й більшість тих, що стояли в гурті. Залишилось кілька душ.

— Може б, узяти її на час, поки знайдеться мати? — промовила молода жінка до старої, яку підтримувала під лікоть.

— Але, що ти мовиш, доню! У тебе ж своїх п'ятеро! Ходім.

Пішли, зідхаючи над нинішньою добою і твердими серцям жіноцтва.

Поклавши прикрашену перснями руку на голівку дитини, сумним поглядом огорнула її багата вдова Рахель, племінниця первосвященика. Трьох синів поховала вона й наповнювала своє життя лиш ділами милосердя й молитвами. Погладила мокре личко дівчинки й мовчки поклала їй за пазуху маленький гаманець. Хотіла щось промовити, але, побачивши що вулицею йде "розвідка Маріям", жінка веселого життя, Рахель заслонила завоєм обличчя і відійшла.

Площа спорожніла. Залишився тільки купець офірних голубів та довгоноса Сара, що продавала муку і сіль на менші офіри. Несміливо з-поза рамен Сари виглядала вбога вдова Діна, поденщиця з винниць. Була вбога, й така нещаслива в життю, що ледве щось розпочинала, ледве до чогось доторкалась — все їй враз розпадалось і сходило нанівець. Сусідки склали прислів'я: "Не ведеться, як Діні", або : "Нещаслива, як та Діна".

Не стара, але така зів'яла, що не можна було вгадати, чи їй двадцять п'ять, чи й повних сорок літ. Діна журливим поглядом дивилась, як по одному всі цікаві відходять від бідної дівчинки. Але що гурток рідшав, то більше набирала сміливості Діна. Нарешті, вона зробила крок, ще другий, цілком висунулась з-поза Сари й, схилившись над дівчинкою, обняла її й притисла до грудей.

— За одежею, Діно! — гукнув їй храмовий слуга, що дивився байдуже на всю подію, чекаючи, коли вийдуть люди з храму й він зможе його замкнути.

Поденщиця підвела голову.

— Кажу ж тобі: пані Рахель поклали їй гаманець за одежину. Витягни, то щось і тобі припаде, як віддаси його в офіру Храмові на сиріт.

Обличчям робітниці сковзнула рожева хвиля. Трохи завагавшись, Діна взяла у дівчинки гаманець, і , не заглянувши в нього, положила на прилавок продавцеві голубів.

— Якщо там вистачить, то дай пару голубів на офіру, — а звернувшись до храмового слуги, додала: — Віддай це на офіру очищення за дитину. Буду їй за матір, якщо не знайдеться рідна.

Стара Сара піднесла руки вгору:

— Чи ж це видано? І хто таке бачив? Ти, божевільна Діно... тобі ж і самій нема що їсти!

А купець з голубами, полічивши гроші, покрутив головою:

— Властиво, тут всього хіба що на півтора голубів. Може б ти, небого, взяла горобців?.. Ні?.. Ну, то най вже буде щось і від мене, — і, сховавши капшучок, він передав храмовому слузі двійко найменших голуб'ят.

*

Відколи Діна прийняла за свою маленьку Яель, нещастя відступилось від неї, немов скінчилась ніч, а почався день. Майже раз у раз мала працю. Майже ніхто не затримував зароблені платні. Негоди немов не існували в світі. На торзі встигала накупити найдешевше й добре, без ошуканства. Навіть повернули борг, а відомий скнара і лиходій віддав колись давно зароблені нею гроші. Вдовиця, що була по маківку заборжена, швидко вирівняла старі борги і почала розживатись.

По Яель ніхто не зголошувався, так залишилась приймачка "за свою". Була здорова, весела й притульна. Співала й гралася з іншими дітьми на вулиці, поки "мама Діна" була на праці. Зате, коли над вечір угледить Яель вдову десь на самому кінці вулиці, — кидає все й вітром

гонить назустріч. Діна підхопить її в обійми та в поцілунках і пестощах обоє спішать до хатини.

Бачучи, що Єгова "вибачив гріхи бездітній" та дарував їй дитину і свою милість, пом'якшали й усі сусідки. То одна то друга затримувались на вулиці, щоб обмінятись кількома словами з удовицею. А там, дивись, котрась принесе курчатко.

— На забавку дитині!

Інша — суконку, ще добру, але малу на її дітей. Та — корчик оливи, а та мірку муки чи й десяток яєчок.

Одного дня Діна ствердила неймовірну річ: вона не тільки не мала ні лепти боргу, а ще й тримала в руках десять срібних драхм. Довго міркувала і радилась з Яель: чи складати далі, аж поки назбирає на козу, чи вже тепер накупити різного краму і сісти на торзі..

Та не сплять злі духи. Нещастя не пустинею ходить, лише поміж людьми. Часом повертає воно й до тих, кого ніби вже зовсім покинуло.

У п'ятницю, саме на торг вибиралась Діна купити риби, щоб, як Бог звелів, суботу справити, а Яель причепилась до неї: візьми й візьми мене з собою!

Любило дівчатко на торгу на ягняток дивитись, та крутитись між горами овочів, що принесла цьогорічна багата осінь. Але Діна з тривогою оглядала малій почервонілі оченята й не хотіла вести її на запорошений майдан.

— Ні, донечко! Сьогодні не можна. Я тобі принесу запашні масти на очки й чорних дактилів, що як мед солодкі.

Яель плакала, час утікав, а Діна ніяк не могла втихомирити дитини.

— Ну, так от що: на тобі оцю драхму. Сьогодні грайся нею цілий день, а позавтра підемо вкупі, й ти сама платитимеш старій Маасі, що продає медівники.

Нарешті взялася за клямку дверей, аж на порозі заступили їй вихід чужі люди: митник і з ним двоє вояків, немов виросли з землі.

— Чом не платиш, жінко податків? Ще й за минулий рік, та й позаминулий..

Яка ж може бути суперечка з паном від мита та вояками? Ні прохання, ні сльози їм не дошкуляють. Забрали в неї дев'ять драхм. Тих блискучих дев'ять монеток, що в темному Дініному існуванні засвітились були, мов ясні зорі прийдешнього добробуту.

Не пішла Діна по рибу й по масть, а подалася просто на винницю. Увечері ж оглянула все своє майно: трошечки муки, лише на виміток, на дні баньки тонесенький шар оливи, кілька цибулин і десята драхма, що її дала була погратися Яелі. Але де ж є та монетка? Дитина злякалась страшних відвідин і цілком забула, куди саме засунула ту останню драхму.

Діна перевернула догори дном всю свою мазанку: монетка пішла під землю.

Ах бідна ж, бідна твоя голівонька — примовляли перед дверима сусідки. — І як же ти, необачна, не поховала грошей! Аж десять драхм забрали погани!

— Не десять, лише дев'ять. Але де ж та десята? Немов Йонова велериба її проковтнула. Дитино моя, і куди ж ти її заховала?!

Де що в хаті було, надвір повиносила, всі закутки пальцями промацала й з каганцем у руці обдивилася на кожну ямку в долівці.

Нарешті, аж пізнього вечора, таки знайшла у попелі під причілком, де її Яель уткнула.

Немов знайшла скарби володарки південної, так зраділа вдовиця знайденій драхмі. Вибігла на вулицю, метнулась по сусідах. " Ви, що боїтеся Господа, вихваляйте Його. Не гидує він і не гордує бідним у злиднях, і не відвертає лиця свого від нього"..

І Мельхола, жінка теслі, що на одвірок спершись, стояла; і Ноема-ткаля, що з Мельхолою про весілля Юдитки, ковалівни, розповідали, що аж десять дівчат зі світильниками назустріч вийти мають, й інші сусідки, що вже вечерю подали й вільну хвильку мали — всі свою працю кинули й вибігли послухати Діни.

— Сусідоньки, рибоньки! Найшла ж я, знайшла, свою драхму знайшла. Ось вона, ось.

— Сховай же ти її, горличко, на щастя.

— Але! Шкляні кільця в уші собі купи. Це ж так гарно! Коштують саме одну драхму.

— Йошуа має дуже гарнесенькі в своїй крамниці кільця й сережки..

— Дитині купи солодощів. Ти ж бо ту драхму немов на вулиці знайшла!

Правда, правда! Таки ж була згубила її начисто!..

Замислилась Діна, нічого не відповіла на добрі ради. Чого б тільки не купила? Всього ж бо в хаті бракує...

*

Тієї суботи Діна вийшла з храму остання, провадючи за ручку Яель. Перечекала, доки відійшли всі сусідки, почекала, поки спустів храм. Оглянулась ще й ще: чи не дивиться хто? Побачила лише в затінку сикомори напроти храму кількох рибалок з Генезарету, що оточували молодого Раббі Назаретського. Він, красний і світлий, схилившись, щось креслив ціпком на запорошеній землі, а учні уважно слухали.

Діна мерщій простягла руку і вкинула знайдену драхму до скарбонки, що висіла при вході в храм:

— Господи! Прийми в подяку за всі милості та всю ласку Твою. Не погидуй, Господи, Ти, що даєш, відбираєш і повертаєш знову!..

Обернулась і побачила простягнену білу-білу руку Вчителя Назаретського. І та рука, така біла, що ніби від неї йшли промені світла, — здалося Діні, — благословили її та її щиру офіру, що дала від вбогости своєї.

****

СПОВІДЬ

— ...Гріхи відпускає, неначе владу й над самим милосердям Всемогутнього має в своїх руках! І навіть не запитається, які ж саме були ті гріхи, при яких обставинах вони були поповнені, чи грішник щиро жалує й чи твердо вирішив знову в той гріх не впасти.

Фарисей Еліят оглянув довірочно раду найближчих однодумців первосвященика Йосипа Каяфи й затримав очі на сонному, блідом, немов білим лоєм налитому обличчі Анни. На хвилину тиша запанувала в таємній первосвященикові "кімнаті малих нарад". Анна не підносив обрезклих повіки, лише беззвучно ворушив губами, немовби пережовував щось, чого ніяк не міг проковтнути.

— Чи ж чувана це річ: відпускати гріхи, не вимагаючи від грішника, щоб той аж до пороху схилив обличчя своє, принизився перед волею Господньою та визнав себе відверто найнегіднішим з негідних?! — тремтів обуренням Еліятів голос.

— Я не знаю, чи для розгрішення конечне пониження і самопониження... А особливо, як це здебільшого буває, — не щире, лише...

Еліят різко обернувся на спокійний голос Никодима, нібито доброго садукея, але знаного, однак з того, що приймає й деякі звичаї римські, читає й грішні твори поганських мудреців та на кожну справу має власну думку.

Стрункий, бадьорий, наймолодший з усіх Каяфових радників Никодим більше скидався на араба з пустелі, як на єрусалимського жида. На його красному, мов вирізьбленому обличчі просвічував ледь помітний усміх, захований під чорним блискучим вусом.

— Тож скажи мені, Еліяте, — спокійно продовжував Никодим до фарисея, призвичаєного промовляти без дискусії, — чи справді важніше є визнати свої провини, удаючи підлу покору, і враз, ще на порозі храму знати, що зараз до них повернешся, чи мовчки зобов'язатись не повторювати гріха і дійсно його не повторити? Нас тут не чують вуха не втаємничених в Закон. Тож ми можемо...

— Лише мовчки думати про такі, незгідні з непомильним Законом речі, але й у цім покої не висловлюватись про це, — рівним, ніби мертвим голосом перервав Никодима Анна й підніс важкі повіки. Його маленькі гострі очі блиснули чорними іскрами.

Каяфа також простяг до промовця руку, щоб спинити його дальші слова, і проказав:

— Так чи інакше, але це тема не на сьогодні. Треба поквапитись. Мусимо впіймати на гарячому того пророка, що ось уже два роки підбурює народ. Треба поважних фактів, щоб ставити його прилюдно перед синедріон.

— А синедріон вже най знайде його вину..

— І осудить.. — додав чи то іронічно, чи зі смутком Никодим, не підносячи голови.

— І осудить.. притакнув Каяфа. — Як осудить кожного, хто сперечатиметься з Законом.

— Де саме зараз перебуває той Ісус? — повернув голову до Еліята Анна.

— Напевне сказати не можу, бо ж він увесь час переходить з місця на місце. Але, гадаю, не далі десь , як у двох-трьох перегонах від Єрусалиму. Бо не сьогодні опівдні бачили його у місті.

— Хто бачив?

— Митник Еримаф брав з них податки. Заплатили доброю монетою, яку нібито знайшли у рибі.

— І чому оте "нібито"? — з терпкістю запитав Никодим, але ніхто йому не відповів.

— Хіба ж Еримаф — наш?

— Наш чи не наш, я того напевне сказати не можу, але ж напевне скажу, що Еримаф ніколи не збреше. Людина побожна і чесна

навдивовижу, дарма що митник. За те його вважають за дивака, — знову озвався Никодим.

— Ні, за дивака його вважають тому, що він пнеться давати приклади янгольського життя на землі, — глузливо скривив уста Еліят.

— Судиш за грішність, знов судиш за праведність, — напів з жалем, напів з докором похитав головою Никодим і повернувся до вікна.

— Бо ж нема праведних перед лицем Господа, — відрубав фарисей. — І янголи перед Ним не устояли в чистоті; деякі й упали. Воля Його скидає й сяючі зорі з неба.

— Так, так, — тихо, немов до себе, відказав не обертаючись Никодим. — Ми знаємо Бога лише такого, що карає, нищить і мститься...

І знов рада не почула його немилого зауваження.

— Так я кажу , — промовив по павзі Анна, — що час поспішати, а тому треба негайно приставити певних і розумних людей, щоб доглядали кожного кроку Ісуса Назарейського та пильнували кожного його слова. Ми й так занадто довго затягали..

*

Тремтячою рукою замикав двері своєї домівки Еримаф. Незрозумілий неспокій опанував його чисту душу. Відчував, ніби порохом з вулиці припорошило її, а тим часом не міг пригадати, від чого саме почуває цілий вечір таку терпкість. Згадував увесь минулиц день. Трьом згодився почекати з даниною, бо ж таки вони справді не мали чим платити. Одній вдові позичив з власних грошей на заплату. Кільком дбайливо перевірив їхні платежі й одному повернув перебір. За старого Сафатію ходив клопотатись в суді, й суддя признав хибу.

Еримаф згадував одного по одному всіх тих, що з ними мав сьогодні діло, немов повторював крок за кроком пройдений день.

Що ж такого зробив він сьогодні, що відчуває такий гніт на душі?!..

Так тяжко йти стежкою праведною, так тяжко врятуватись від пасток спокусителя!.. Що ж бо, Господи, він сьогодні учинив лихого, аж потемніла його душа?!..

Світляною росою заблищала думка: згадав радісно про святого Божого Пророка з Назарету. Це ж Ісус говорив про верблюда, якому тяжко просунутись крізь вузеньку хвірточку, звану "вухом голки", що нею пропускали вночі спізнених прихожих до міста. Але світло, що осяяло Еримафову душу при згадці про Ісуса, враз укрилося тінню, бо ж згадав, як приймав сьогодні від учнів Його чудесно знайдену данину і розповів кільком про це диво. І навіщо він казав про те кожному? А головне, Мардохаєві, прихвосневі Еліятовому? Як же не згадав відразу, що Еліят — однодумець Каяфи, якому Вчитель, мов сіль в оці?!..

Ці думки прийшли Еримафові в голову, коли він уже наближався до храму, куди ходив щоденно з сумерком дня. Храм був порожній, тьмяно освітлений. Еримаф занурився в святкову тишу й , заповнений виром побожних думок, не знав, чи поринає він в безсмертність Вічного, чи в безсмертність власної душі — частинки того Вічного.

З молитовної екстази повернули його до буденного життя досить голосні слова, промовлені близько нього. У лункій тиші масивних склепінь великого храму звучали вони повно й соковито, розколисані вібраціями луни, що відбивалась від високих стін святині, в які вдарялись, мов розплескані хвилі прибою. Митник не міг їх не чути навіть проти власної волі. Молитовний настрій відлетів геть. Еримаф підніс спущену на груди голову й враз пізнав голос Еліятів.

Фарисей стояв посеред храму в промінних центрального світильника, немов облитий ясним світлом, що струмилося по його пишній одежі. Він кілька разів погірдливо поглянув на покірливу постать митника, й той вигляд покори налив його серце почуттям своєї вищости. Бо ж він, Еліят, напевне не має причини так упокорюватись, тому що він не сповняє такого обов'язку, як здирання податків, що понижує людську гідність, не має такого вузького круга інтересів, які всі обертаються лише довкола грошей, рахунків, суперечок, лайок, ошуканства та крутійства...Звісно, наслухавшись за день стільки прокльонів та лайки за своє здирство, скільки сам налякав та ошукав платників, мусить отакий мізерний митник, весь укритий порохом та гріхами, впасти на плити святині, не сміючи очей підвести вгору! Тим часом його, Еліятові, дні, цілком наповнені лише Святим Законом, наукою про речі Божі, дбайливістю про збереження Божих заповітів. Це життя вже само по собі очищує його душу, наповнює вдячністю до Господа, якого він майже бачить у високостях!

— Ох, Всемогутній! Дякую тобі, що я не такий, як інші люди... Здирники, неправедні.. як от хоч би і цей митник...

Еримаф чув кожне слово. Та з глибини його душі випливали інші слова і покривали фарисейські.

"Блаженні ті, що плачуть... Блаженні спрагнені правди"...

І, схиливши голову мало не до самих плит, промовив у серці своєму:

— Господи! Ти чуєш, що говорить про мене чоловік цей. Це — чиста правда! Негідний я, здирник і неправедний... Та ж будь милостив до мене, грішного!

****

НА МОРІ ГАЛИЛЕЙСЬКІМ

Андрій ще раз обернув линву і затяг на вузол, потім полою плаща обтер собі руки.

— Дяка Всемогутньому, що вже закінчив цей день, — промовив утомлено. — Коли б мав зазнати ще раз такого дня, мабуть, би волів не народитись.

Яків Заведеїв сумно похитав головою:

— Ніколи я не сподівався, що знайдеться така рука, що піднесеться на Пророка Господнього... Боже, Боже!..

— В'язничні слуги оповідали, що тетрарх дуже не хотів. Ніби довго переконував, умовляв, майже пів царства віддавав тій Єзавелі беззаконній. Таж сказано: — "Ліпше жити в землі пустинній, як з жінкою лихою". Ото ж бо й є.

— Петре!

Петро не чув. Спершись на стерно, він важко замислився.

— Не руш. Втомився Петро, відпровадив бо Вчителя аж у пустиню, на місця, де навчав Іван.

— Любив Івана Вчитель, любив!

— Ще б пак! Хлоп'ятами як були, бавилися вкупі на Захаріїних пасовиськах...

А знаєте, браття! Маємо замало хліба — оглядав провіянт Андрій.

— А риби й зовсім обмаль. Можна б вийти на часинку в море? — озвавсь Пилип.

— Петре!

Петро струснув головою і насилу підвівся.

— По рибу?.. Про мене. Тільки ж нічого з того не буде, — говорив далі, дивлячись на темніючі хвилі Галилейського моря. — Інакше як морем, ніхто не наважувався називати це велетенське озеро. — Вітер дужчає. Ніч буде чорна, як сум.

Але Андрія підтримав Пилип:

— Та що ж нам боятись, що нас трохи погойдає? Не первина. Ось як вийдемо на широке, то там вже покажеться. Бо ж в запасі, кажуть, нема нічого.

— І на запас нема, й добре було б мати щось на продаж, — додав Яків. — Говорив Юда, що має порожній гаманець: вийшли нам гроші вже перед кількома днями.

— Щось від учора не видно Юди? Де він блукає?

— В Витанії. Міркує з немічним Лазаром над пророцтвами, поки Лазарова сестра приготує для нас крупів, муки та оливи.

— Господарна та Марта й милосердна. То вся околиця знає. — спокійно сказав Тадей, що ввесь час мовчав. — А нам би треба довідатись, чи добре господарить у нас Юда?

З хвилину всі поралися мовчки в човні, готуючи снасть до відходу.

— Питалася служниця тієї сирофінікіянки, отієї вдови — озвався Натанаїл, — чи не маємо риби?.

— Якої це, — спитав, лагідно усміхаючись, молодий Тома. — Отієї, що має молоських псів?

— Та її ж, — притакнув Симон Зилот. — А чого ти всміхаєшся, Томо?

— Згадав, як тоді Вчитель, дивлячись на її гарних псів, відказав тай пишній ідолянці, що просила зцілити доньку: — "Не личить відбирати хліб дітям і кидати псам!"

— Але ж і вона знала, що відповісти. Дарма, що пишна, а відказала лагідніше за найпокірливіших. Пригадуєш, що й пси їдять крихти, падаючі зі столу дітей?

— Добре! — сказав Марко. — Далебі, добре! Як зловим, понесем їй риби.

— Задурно! — сказав кучерявий Тома. — Най має за ті "крихти"... Човен відпливав...

*

Вправлене Петрове око не помилилось: цієї ночі годі було щось зловити. Та замислений і занурений сам у себе Петро не журився ловами. Він голосно зідхнув і запитав:

— Чи й вам, браття, так як от мені: коли нема Вчителя, немов хтось всю силу з мене вийняв. Ні до чого стаю. А сьогодні — і поготів. Ох, Іване, Іване! Бідний!... "Кому повім печаль мою?"

Вітер все дужчав. Раз за разом налітав на човен і білими грудьми бив у високий облавок. Андрій зрезигновано потяг сіті у човен.

— Мабуть, вже перейшли третя сторожа, — сказав він з досадою. — Треба вертатися з нічим.

Раптом човен затремтів, здригнувся і ліг на бік, майже черкаючи по воді облавком. Тома, що керував вітрилом, скрикнув. Тоді Петро, кинувши сіті, з зручністю, якої тяжко було сподіватись від його віку, перескочив банки й, опинившись попліч Томи, одним рухом зібгав у жменю кінці линв.

Човен враз став. Полотно забубоніло, набравши повні груди вітру й човен легко майнув розбурханим морем, немов підметений гордим крилом вітрила. Та незабаром човен крутнувся, мов сполошений кінь, а потім зарився носом у воду. Восьмеро людей, що були в ньому, напнули всі свої сили проти своїх ворогів: вітру і хвиль. Були вже всі зморені, а берег ще ледве позначався. Аж зненацька десь на обрії заманячіло зеленаве світло.

Не було це народження нового дня, не були це й огні на березі. Сріблясте, трохи зеленаве, трохи блакитне — не йшло воно ні з неба, ні від землі; була ясна імла посеред чорного моря, що швидко більшала, яснішала й широким промінням лилась на оскаженілі хвилі. І в тім дивнім сяйві рибалки всі заразом побачити людську сильвету, що швидко наближалася до них. Плащ розкиданий вітром, волосся тріпотіло, мов крила, але ж постать посувалась, мов пливла рівною стежкою, що творилась для неї поміж хвилями, які, ніби змовившись, шалено зривались від човна й летіли до йдучого, ніби хотіли поглинути його. Але, не докотившись кілька кроків, вони слухняно слались біля ніг ясної постаті, такої знайомої рибалкам.

Всі вони закам'яніли в захопленні, пізнавши Вчителя, що поспішав до них, йдучи рівною стежкою морської поверхні, поміж гривасті хвилі човна учнів, що зненацька знерухоміло.

— Привид? — тихо спитав Тома в Андрія..

Тим часом Петро, втративши владу над собою, загукав щосили:

— Вчителю! Якщо це Ти, звели мені йти до Тебе! — й гарячковим рухом почав розмотувати свій довгий пас, але, не розмотавши, вискочив з човна, бо йому вчулося, що голос Вчителя промовив:

— Іди!

Той любий голос змив усі розпачливі думки Петрові. Близькість Ісуса закрила море, зняла з душі рвучкий біль над страшною долею Йоана, відсунула кудись набік увесь реальний світ. Петро бачив лише Його одного й усвідомлював собі лише одно: Учитель — тут і кличе його до Себе.

Перед очима здивованих до краю учнів Петро швидко пішов по воді, мов по не цілком просохлих м'яких луках. Обидві постаті наближались одна до одної.

Зненацька спадаюча хвиля лизнула розмотаний Петрів пас і змила його в море. Петро зробив рух рукою, щоб вхопити тканину і разом опритомнів з екстази. Тепер тільки побачив, що стоїть на рівній водяній стежці, посеред розгойданих хвиль. Відчув під босими ногами незвичайну пружність води. І почуття, що серед знайомої природи, серед знаних явищ відбувається щось небувале, щось протиприродне, раптом затривожило його — застукотіло йому в серці.

— Чи ж це можливо?.. — ворухнулось у стерплому мозку й, раніше ніж оформилась думка, Петро почав поринати в морську безодню. Встиг лише простягти вперед тремтячі руки й застогнав:

— Господи! Рятуй мене!..

Заплющив очі, омліваючи жахом і досадою від свідомости своєї слабости. Немов крізь запону смерти, що вже заслонила йому життя, вчув лагідно картаючий солодкий голос:

— Чого ж злякався, маловірний?

Легесенький дотик пальців відчув на своїх змозолених долонях і вже ступав попліч Учителя до човна.

Бліде світло на сході посилало свій перший усміх новому дню. Втомлений вітер лягав спати. На обрії жовтою смужкою манив берег.

Петрові очі зустрілися з Вчителевим поглядом. Не мав сили ні на якийсь найменший рух, ані на слово. Але вся його істота кричала:

— Вірую, Господи! Ти єси дійсно Месія і справжній Син Божий!...

****

НА ГОРІ

Петро лише махнув рукою:

— Казав уже!.. Так що ж, Якове, ти зробиш з Учителем? Говорив я й про те, що Ірод шукає Його: почув бо про останнє розмноження хлібів під Витсаїдою. Я Його так благав, щоб пожалів Себе і нас та не йшов на таку небезпеку. Це ж бо може бути й смерть!...

— Та й не помогли твої благання?! Вчитель же так тебе любить! — підніс голову Іван.

— Любить!.. Знаю, що любить. Та ж дивна мені Його любов!.. Сказав лише: "Відійди від мене, сатано, бо спокушаєш мене". Про людське,

говорить, ти все думаєш... Про людське!.. А як же мені не думати про людське, коли ж всі ми — люди... Лише люди, а не янголи.

Петро зажурено поклав сиву голову на натруджені руки, якими обіймав свої коліна.

Іван та Яків мовчали. Вони, як і Петро, відчували, що Вчителеві вороги все щільніше обплітають їх сіткою лукавих пасток. Передчуття чогось грізного, неминучого пригнічувало учнів. Часами не могли молитись, коли Вчитель відходив з ними на самотні скелі та урвиська, щоб у тихості та далеко від юрби відпочити в молитві. Як хмари, що мають вибухнути громовицею, наростав неспокій у їх серцях. Стерпла в пригніченні душа чекала, як принишкла природа очікує хуртовини.

А довкола все було повне такого досконалого спокою. Гори підносили свої лисі голови до прозорого неба, а різкі на деннім світлі контури стрімких скель, притемнені вечірніми тінями, немов зливались з легкими й такими ж прозорими, як і самі гори, хмаринками.

Втомлені довгою ходою, Яків та Іван поснули, спершись на каміння. Петро розплутав розпорошене каміння сандалів і розтирав набряклі в котниках ноги. Він знав, що слід скористатись з нагоди та підкріпитись сном, але ж заснути не міг. Боліло й пекло, що Вчитель, немов навмисне не хоче зважати на небезпеку. Петро вірив — і це ще перед кільома днями щирим криком вирвалося з глибини його душі: "Вірю, Вчителю, що Ти єси Син Божий", — вірив цілком і ладний був своїм життям посвідчити свою праву віру в обіцяного Месію. Але.. чи ж не сам Він часто повторює, що Він — людина, що Він — "Син Чоловічий"?! Навіщо тоді нехтувати людськими способами обачности? Ліпше ж не наражатись на ворожість синедріону первосвящеників, як от, наприклад, уникнув непорозуміння з владою, коли Його провокували цезарським зображенням на динарі!То чому ж тепер не податися до Тиру чи Сидону, де теж є люди, яким також треба слова Божого, але ж які байдужі до суперечок жидівського священства?!.

Думки нагонили одна одну як хвилі, зливалися докупи, набігаючи, як хвилі ж, на тверду скелю Вчителевого слова, що "повинно статись написане пророками". Ці хвилі почали вколисувати Петра. Здавалось, ніби він чує, як вони синіють і стають прохолодні, немов морські. Ось підносяться у високості, розбігаються в далечінь, розкочуються у безкраю безконечність. За мить, коротку, як мжик ока, перебігло йому думкою:

— Я ж уже з волі Вчителя йшов по воді... Може, оце тепер Він кличе мене до Себе цим небесним простором?

Відчув солодку блаженність і широко розтулив очі. Раптом всім тілом відкинувся назад, захоплений, здивований і цілковито вирваний з реальної дійсности. Бо ж в кількох кроках від нього й товаришів, в авреолі сліпучого світла, яка переходила в сяючі каскади золотисто-рожевих променів, стояв високо над землею повний Божеського спокою улюблений Вчитель. По боках Його, так само в повітрі, схилились до нього дві постаті. Більш серцем, як розумом, впізнав Петро пророків. Здавалося, всі троє розмовляли. Але Ісус дивився на пророків: Вчителів погляд поринав у безконечність. І Його променисте лице, як кілька злучених докупи сонць, і одежа, біліша за сяючий наа верховинах сніг, — були такі неземні, такі незвичайні, що один погляд на цей Вчителів образ давав найповніше блаженство, як здійснення найвищої мрії. Петро знав, що ніколи й ніщо в житті не може викликати вдруге таких переживань, які були в нього в цей мент. І всією своєю силою забажав затримати це щастя, примусити стати час, щоб був нерухомий, як уритий в землю камінь. Він високо підніс руки й, впавши навколішки, гукнув на повний голос з самого серця:

— Вчителю! Як добре нам тут! Поставимо три намети.. Один — Тобі, один — Мойсеєві, один — Іллі... — й не мав більше слів.

Ісус перевів очі додолу і глянув на нього. Тінь усміху — лагідного, повного любови й ласки, перебігла Його устами. Усміхнувся, як усміхається батько на наївну дитячу вигадку...

А довкола вже наростала світляна хмара, голос, подібний до звуків грому, пролунав ущелинами, долинами, горами...

Петро впав на обличчя.

І вже коли учні цілком отямилися, Петро міркував мовчки. Здавалось йому, що не той величний Божий голос, не те надземне світло, навіть не те почуття блаженности кинуло його до ніг Вчителя. Упав він в повній покорі й у свідомості своєї слабости, бо ж зрозумів, що надто людська була його думка, а ніщо людське, навіть і найбільша блаженність, не може стояти навіки на одному місці нерухомо. Лише в небі, у Богові Єдиному може дух людський злитись з вічністю. І про це благав, упавши на обличчя, будучий намісник Христа на землі...

****

У РІЗДВЯНУ НІЧ

— Таж тільки до скелі... до Маґариної скелі!.. Мамо, пусти!

Іхеведь не чула жалібного жебраючого голосу синка. Сперлась головою на руки й важким, мертвим поглядом дивилась перед собою в чорну кам'яну стіну. Не бачила дотліваючого жару, ні тремтячих тіней, що химерно підстрибували перед її очима по кам'яних виступах її тимчасового житла — дикої гірської печери.

— Мамо!.. Я ж бо лише гляну на каравани! — тяг своєї малий. — Варавва казав: там такі дивовижні їздці.. Ма-а-амо! Всі — в золоті, з повною зброєю...

— Мамо!.. Й верблюди самі білі... В гостину до нашого пана-володаря з усіх країв їдуть... Мамо, пусти: я тільки подивлю-у-сь..

— Цить мені! — нарешті гукнула збуджена мати. — Ані пари з рота. Сказала: не озивайся до мене й мовчи. Та спи!

Помітила жар, присипала його попелом, ще й накрила зверху надщербленим горнятком. Тіні повтікали зі стін, печера присіла — немов стала менша й нижча, неначе стулилась роззявлена перед тим паща. В пітьмі озивалось тихе, ображене хлипання, що приглушувалось легеньким воркотанням гірського потока десь у глибоких щілинах печери.

Іхеведь прислухалась трохи, потім натягла на голову покривало й відслонила тяжку вовняну тканину, що затуляла вхід до яскині. Глянула обережно, зробила несміливий крок, ще другий — і спустила за собою заслону.

Срібно-блакитний серпанок ночі обгорнув молодицю гострою прохолодою. Місяць був у повні, й що ясніше було світло на небі, то глибшою пітьмою заливали соковиті тіні гостряки скель, ущелини, вузькі стежечки в сріблястій зелені оливкових гаїв, за якими дрімали білі кубики тихого Вифлеєму. Ні подиху вітру, ні руху живої істоти. Лише здалеку долітало меланхолійне мереживо кількох гармонійних флейт, часами срібною стьожечкою туди вплутувались голоси дзвіночків, що були оздобою подорожніх ослів, часами, мов широкою рамкою темного тла, оточувалась далека музика дерев'яними дзвонами верблюдів.

Правду говорив хлопець: уже кілька днів сунули каравани за караванами прямуючи до Вифлеєму. Чого? Різно гомоніли люди: ніби горнуться подорожні на перепис, що його наказав Рим, інші запевняли, що тетрарх Ірод віддає доньку та скликає весільних гостей з усього світу: все — самих князів та володарів!.. Були й такі, що всі ті балачки вважали за вигадки й нісенітницю. З радісним надхненням вони запевняли, що ввесь світ рушив у ці місця, бо ж тут має народитись, а може, й народився Месія...

Іхеведь піднесла очі на небо, на ту таємну зорю, що віщувала велику подію народам всього світу. Мало було видко їх, тремтячих зірок, цієї ночі: вони зникали в сяйві чи то місяця, чи тієї вищої й чарівної зорі, що стояла на небі: то як живий самоцвіт, то як великанська лампа чи вогненна лілея, що розцвіла на прозоро-синіх небесних луках. Її та місячне сяйво було таке ясне, що майже дорівнювало світлу сонячному, але було інакше — тривожно-хвилююче, повне обітниці й близької несподіванки. Душа сповнилась почуттям великої таємниці, хотілось молитись Тому, хто панує над цими джерелами надземного світла. Але несамохіть піднесені до неба руки молодої жидівки самі собою впали рухом розпуки. Молитись... їй?!.. Хіба ж не розступиться перед нею земля й грім не вдарить в неї з оцього от осяяного неба?! За кого, за що вона має молитись?! Щоб її восьмилітній синок крав щасливо їжу? Чи щоб її Шимон швидше вернувся з грабежу, а може — хто ж те знає?! — й душогубства?...

Як благала чоловіка потерпіти ще хоч трохи!.. Може ж, якось минеться біда, знайдеться заробіток і працею чесною, як і давніш, повернеться їм який-такий добробут, втрачене господарство, майно й певність у завтрашньому дні?! Хіба лише їм пошесть знищила всі вівці і весь товар? Хіба лише їм довелося мандрувати світ за очі? А тут, у чужому великому місті, де зненацька зібралась сила-силенна людей — хіба можна відразу забезпечитись?! Ну, хай на якийсь час жеброта. Хіба ж лише вона, Іхеведь, хіба вона одна з чужинок жебрає тут? Най це — сором і пониження, але ж як далеко воно від крадіжки, на яку позавчора пустився її синок-одинак, що його хотіла виховати " в законі"?! І от її син, все її щастя — в таких літах — уже злодій: позавчора він украв з-під чужого намета зарізане і приготовлене до печення ягнятко. Вперше за ввесь час тяжко набила хлопця й вимагала, щоб вернув туди, де взяв. Та нагодився Шимон. Нагримав на неї, що карає дитину, а ягня звелів спекти. Чоловік з сином їли позавчора й учора; вона й не діткнулася краденої їжі. Але що — ягня?! Наче з тим печеним увійшов у Шимона злий біс.

— Хлопець — мудріший за тебе та й за мене! — сказав учора Шимон. — Дарма що малий, але зрозумів оте, що звуть духом доби. Сьогодні нікому не потрібні чесноти, жодні закони й теревені, що багатії вигадали на охорону себе й свого майна. Бачимо первосвящеників, і книжників, і фарисеїв! Досить бути погноєм для інших!...

І сьогодні Шимон відіпхнув її і подався "на великий шлях", по якому аж надто їде чужинців на перепис, але ще не рахованих і не писаних. Як і стратиться якийсь у горах, то ніхто відраховувати не буде!.. Боже, Боже! Адонай, не допусти, щоб на похребтині моїй орали безбожники!.. Адонай, що блискавки і град, сніг і крига та гураґани повнять волю Твою, поверни мені чесного чоловіка мого з непоплямленими руками...

Затрималась на півслові молитви й спустила піднесені до чарівної зорі руки. До печери наближались крилаті кроки: хтось біг щосили. Жидівчине серце заторохтіло несамовито, бо ж пізнала відразу, що то втікає Шимон. Кинулась йому назустріч. Він, задиханий, з широко відтуленими очима, шепотів дрібно, мов сипав горохом:

— Я пропав, коли не зможеш заховати. Надія на тебе... Страх, сльози — це моя смерть. Час ще є, але — спокій!..

Обоє зникли в печері. В кількох словах розповів Шимон, як був "щасливо" упорався з грецьким купцем, якому було надто далеко їхати битим шляхом, а приманили вузькі стежки між ущелинами. Але, коли ховав добро...

— Ах, гієни ж нема на них!.. Вояків шестеро, римських.. І не помітив я вчас.. Так і не догнали.. Ідуть долиною.. Так носитимеш мені їсти згори. Хлопець знає...

І вузькою щілиною, що була саме за лігвом дитини, проскочив у глибокі, внутрішні печери гори. Власне не проскочив, а ледве боком протиснувся, така була тісна й низенька віддушина, що її наквап Іхеведь

запхнула й затоптала мохом та бур'янами, що були в її лігві. Ще мала час закласти й кількома плисковатимим кам'яними брилами, а над дитиною повісила свою загортку. Потім розгорнула попіл, прикинула хмизу й підсунула до вогню горщик.

— Чуєш?! — прошепотіла дитині, — ти нічого не бачив. Розумієш? Ані пари з рота бо ж.. витягну тебе зі шкіри! Облуплю, як помаранчу..

Не було важко зрозуміти, що трапилась якась велика небезпека, коли й поважний тато опинився в такому самому положенню, як не раз буває й він: учинив щось, чого ніяк не можна було робити. За те має бути покараний... І хоч слова материні були страшні, то проте дуже кортіло знати: що саме сталось і чим усе скінчиться? Але спитати боявся, бачив, що мати біла, як крейда, й дивиться у вогонь спокійним поглядом. Тоді ліпше її не зачіпати!.. Вона ж бо ніколи не бреше!..

Але ж Іхеведь помішала в горщику і в печері запахло свіжим кулішем...

— Мамо! Їсти!

Тільки махнула кописткою, як з-під запони вихилились дві голови в шоломах. За ними в місячному сяйві, мов свічки, блиснули гостряки списів. Хлопець аж сів на своєму лігві, не розуміючи діялогу, що почався між одним з вояків і мамою.

— Де чоловік? — запитав по-сирійському римлянин.

— Пішов до міста — байдуже відповіла Іхеведь, мішаючи куліш. — До Вифлеєму.

Було неймовірно дивно: адже ж тато вернувся, а мама очевидно бреше..

— А хто увійшов сюди перед хвилиною?

Жінка знизала плечима:

— А я знаю? Може я виходила, — й недбало підкинула хмизу в багаття.

Гість дав знак і в печеру вмить увійшло ще кілька вояків, які швидко почали обшукувати житло. Раптом старший відчув, що хтось ззаду обережно смикнув його за піхву меча. Обернувся різко і зустрівся поглядом з блискучими жаринками чорних оченят. Хлопчисько ще не встиг відтягнути руки, якою доторкався вперше в житті до "справжнього", а не дерев'яного меча.

М'який вираз сковзнув по обличчю вояка.

— А ти хто такий, громадянине? — запитався жартома.

— Я? — Юда.. Ієгуда бен Шимон, — з гідністю відповів хлопчисько, а подумавши, ще додав: з Каріоту. У нас там виздихали всі вівці...

— Чи бач!.. А же ж твій тато, громадянине?

Юда не так побачив, як відчув, що його проколов блискучий материн погляд, й мовчки спустив голову, але ж легесенько гладив шкіряну піхву меча.

Тоді вояк сів біля нього на бадилля й заговорив лагідно:

— Ти так гарно себе виявив, що я гадав, ніби ти все знаєш. А от бачу: цього ти не відаєш. А я знаю: твій батько пішов до пастухів і принесе тобі козячого сиру.

Хлопець презирливо бринькнув губами:

— Пхе! На що мені сир? Ми позавчора й учора їли печене ягня!

Іхеведь зробила крок до хлопця. Та старший показав на неї воякам очима і ті враз вивели її з печери.

— А отже! Кажу ж тобі, — шукав якоїсь думки вояк, — кажу ж тобі, що він принесе тобі сиру. А за той менший килим, що батько носив до Вифлиєму...

Хлопець хитро прижмурився:

— Ой, і ти, пане, не знаєш багато!.. Або знаєш саму неправду.

— Як неправду? — сперечався вояк. — Це правда...

— А отже й ні — засміявся Юда. — Ні, бо...

— Бо що? — погладив хлопчика по голівці, — бо що?

Юда мотнув кучерями і відскочив набік:

— Бо те, що коли б ти знав правду, то знав би, що менших килимів у нас давно нема. А великий тато продав у Єрусалимі. От що — правда!

— Про великий килим я й без тебе знаю добре, — чіплявся далі вояк, — а також знаю й те, що твій батько спочатку пішов до Вифлиєму, а відтіль уже під до пастухів у гори.

— Те-те-те! — сміявся Юда. — Нічого ти не знаєш! Та в тебе, мабуть, і коня нема! — стрибнула козою хлопчикова думка.

— Як нема?! Ще й який велетенський! Ось підемо в долину, так я ще й тебе на ньому повезу, хоч трохи!

— Невже? — підбіг до вояка Юда. — Повези!

— Так не можна ж, бо ти й сам не підеш, — сумно розвів гість руками. — Як же ти лишиш житло вночі без мужа? От коли б батько був вдома, ну, тоді — ясна річ... Почекай-но, хай уже вдруге, як вернеться...

Юда став напроти, заклав руки за спину й рішуче оповістив:

— Я можу йти й зараз!

— Тобто як? — протяг гість. — Адже ж твій батько ще далеко.

Юда мовчки покрутив головою, роззявив уже рота, та раптом прикусив дрібними хижими зубами долішню губу.

Але поглядом вказав на запхану камінням щілину за своїм лігвом...

За хвилину вояки в'язали руки Шимонові.

Юда гірко плакав, уткнувшись у руку замурзаним обличчям і, відвернувшись до стіни, злісно відкинув босою ногою блискучу срібну монетку, яку дав йому вояк "на потішення". В потішення не вірив: добре пам'ятав материну обіцянку, що вона витрусить його зі шкіри.

Та Іхеведь не збиралася бити грішного сина. Вона кинулася на вояків, що в'язали Шимона, штовхала й била, кусала їм руки, видираючи чоловіка, аж поки її не відкинули на каміння. Тоді кричала, не тямлячи себе, лише одно:

— Не дайся! Не дайся, Шимоне!

Але розгублений, за одну мить постарілий, закривавлений і обдертий Шимон не здібен був опиратися. Каламутними очима, що були немов затягнені павутиною, він востаннє глянув на побиту жінку й байдуже поволікся за вартою.

Тоді Іхеведь, виборсавшись з шипшини, впала навколішки й, простягши руки до неба, закляла смертельним прокляттям світ, себе, вояків, а найбільше свого єдиного сина.

— Чом не здох ти, потворо, раніш як родився?! Ти, заразо, що приніс нам у житло злодійство, на смерть віддав за гроші рідного батька! А бодай же ти завісився, добра не зазнавши! Най лусне твоє черево і випадуть твої нутрощі... Най зрадницьким найменням твоїм кленуть люди, аж доки стоятиме світ...

Десь в долині зачулося пирхання коней та брязкіт зброї. Слабо застогнав Шимон, якого, мабуть, в'язали до коня.

Іхеведь напружила всі сили і з розбігу кинулась сторчголів у прірву, на дні якої пінився та клекотав у сяйві чарівної зорі рвучкий потік...

****

"ДЛЯ СПРАВИ"

Яків указав рухом голови на матір:

— Ще саме тоді, як Учитель мав одійти в пустиню, наша мати прохала, щоб ми, тобто я і брат, сиділи біля Нього праворуч і ліворуч, як настане вже Його царство. Ще й ти тоді...

Зеведеїха поправила ґніт каганця і піднесла від рибальських сітей своє зморщене обличчя. Глиця ж в її руках безпомилково перебирала "очка" неводу.

— Я, дійсно, прохала... Хіба ж я не мати синам своїм? — зідхнула Соломія. І чи ж вони за так покинули собі рибальство? Та ж заробіток мали певний, як щире злото! Сам бачиш: хлопці спритні, дужі як леви!.. Ми, старі батьки, нічого не знали й не відали: тільки продати влови... Було й на прожиток, було й про чорний день, і безмаєтному було з чого дати... Було, кажу. А от нині: старий батько сам з хвилями змагається. І в таку хуртовину... А царство те... очікуване — ох! — коли то воно надійде?!...

Говорила — ніби не глицю, а власні думки протягала мереживом сіті. Несумірно довга тінь рибальчиної жінки то скорочувалась, то витягалась на низькій стелі. Немов захвилювався дух незадоволення, викликаний наріканнями.

— От тому ж і я кажу: далі вже так тягти не можна! — перервав мову господині гість — Юда з Каріоту. — Не хоче Равві виступити відверто? Тож треба Його приневолити, поки ще в людях живе надхнення після розмноження хлібів та риб, коли всі кругом раз у раз бачать чудесні зцілення. Чого ж зволікати? Та ж в Єрусалимі — всього лиш півлеґії римлян, а три тисячі самарян — всі, як один, — на перший поклик вхопляться за зброю...

— Самарян... Чи ж воно годиться, щоб руками поганів... — почав Іван. Але Юда труснув розкуйовдженими, як з мосяжу навиненими кучерями:

— А чом — ні? Що ж: самаряни — не "ближні" наші? — кинув з посмішкою. — Мало їх вихваляє Учитель? Так і нехай ляжуть за справу насамперед.

Рвучким рухом пригладив кучері й сягнув рукою до запоясної торбинки, що висіла обіч з каламарем, як носили мандрівні скриби. В Каріоті всі знали, що Юда ніколи не був скрибом й усіма ремеслами погорджував однаково. Але мав чималий дар слова, мовою міг запалити

серця слухачів, що їх скрізь шукав, потребуючи завжди спільників на спротив римлянам або на протести проти священиків і фарисеїв. З останніми ж і відверто виступав на диспутах, немов дійсно вчений скриб, тому й намагався мати вигляд книжника.

Брязкаючи монетами в торбі, при сліпому каганчикові вишукував потрібні до записування таблички — диптихони.

— Найпевніші ватажки — ось тут: всі в мене зазначені. Кожного знаю особисто.

Гість і його товариші підступили до світильника й схилили докупи свої голови над диптихоном.

Соломія відсунула направлені сіті, підсмикнула вгору приполи довгої синьої туніки, притягла пас і почала розпалювати вогонь. Вже був час готувати вечерю, що цього разу мала бути святкова. На один бо день лише завітали сьогодні до Зеведеєвої оселі обидва Соломіїні сини, маючи трохи часу, поки Раббі перебував на молитві в самоті.

Юда поставив світилку на перевернений догори денцем горщик на верхній полиці мисника.

— Скільки разів нагадував Учитель: "Став світло високо, щоб освітлювало всю хату й тих, що входять до неї", — й обернувся до Якова: — Ну скажи сам: кому й навіщо потрібно витрачати дорогоцінний час поміж камінням по пустелях, коли треба не гаючись, щоб не було запізно, проявити себе рішучим вчинком?! Не розумію тих вагань... Або-або! Тому й кажу завжди: треба твердо ступати по цій твердій землі!.. Не розумію!..

Юда почав ходити вздовж хати...

— Але ж в тих самітних молитвах на безлюдді, як сам знаєш, Учитель набирає сил, — лагідно відповів Іван.

— І відпочиває. Духом відпочиває, — додав Яків.

Шкварчання розігрітої оливи, що вже закипала на вогні, приглушило Яковові слова. Хатою розходився смачний запах свіжо всмаженої риби та розтертого з гіркими травами часнику. Тихий стук знадвору приневолив усіх обернутися до дверей.

— Учитель! — радісно зірвався Іван і зробив крок до виходу.

— Та де! — знизав плечима Юда. — Раніш як за десять днів і не чекай.

У двері з подувом вітру впхало з темряви невелику постать парубка.

— А! Це Селів... Фадая! Входь, входь, синку! — ласкаво привітала сусідського сина Соломія. — Що нам скажеш?

— ... хліб або два.. позичити.. проривались хлопцеві слова крізь шкварчання оливи. — Гість прийшов... А мати... ще позавчора відійшла в Єрихон.. до тітки.

— Рада б дати, юначе! — зірвалась, мов птах до лету й заметушилась по хаті Соломіїна тінь, розтрушуючи доброзичливі слова. — Дати дам, та ж тільки печеного не маю! — піднесла полотняну прикривку з дерев'яної діжі:

— Поглянь-но синку: тільки що заквасила. Старий, бач, рибу ловить, то й не пекла про себе. А синочки ж мої.. чи ж то я чекала такої радости? — прийшли щойно перед обідом, сьогодні. Тож я мерщій напекла підпопельників. Хочеш підпопельного? Свіжесенькі коржі,

дивись! — виймала з-під переверненої миски печені в попелі підгорілі коржі та вигинала їх у пальцях.

Хлопець мовчки притакнув головою.

— То й добре. А щоб не драли горлянки, помастимо їх, — продовжувала Соломія, кладучи на кожного коржа шматок смаженої риби. — Бери, синку, та й споживайте на здоров'ячко. Гість бо в дім — то ж Боже благословіння в хату.. А вже як ті гості — рідні сини, то їм, соколикам...

— Річ ясна, й ціле царство Месії радо мати віддала б, — трохи іронічно відізвався Юда до Зеведеїхи й голосно гукнув на хлопця, що вже відхилив двері, але ще не виходив, ніби ще щось пригадував: — А ти, хлопче, не напускай нам в хату злих духів з ночі. Бач: мало не загасили каганця, скажені! Зачини двері.

Фадая раптом побілів як молоко, хряпнув дверима й, вирячивши чорні очі, що загорілись, мов свічки, з жахом дивився на Юду. Збілілі губи розтулилися, а з кутків хлопцевого рота запухирчилась піна.

— Аби ж до гураґану встиг повернутись на берег старий! — зідхнула Зеведеїха. — Так що ще скажеш, сину.. й урвала.

Згадка про злих духів перестрашила Фадаю. З пронизливим, несамовитим криком жбурнув від себе Соломіїні подарунки, впав обличчям на підлогу і почав корчитись у нападі "чорної немочі". Тіло його вигнулося луком, руки й ноги товклись об долівку.

Юда відскочив до печі, немов від скаженого пса. Бачив різних недужих, бо силу-силенну приводили і приносили їх до Вчителя. Але дужий і міцний силач Юда не міг звикнути до вияву людських страждань і потворностей. Не почував до каліцтва чи хвороби співчуття, лише огиду або жах. Яків і Іван кинулися до Фадаї, щоб підвести його.

Соломія вхопила з жердки темний плащ і накрила всього хлопця, мовчки вкупі з синами перенесла немічного на складені під стіною солом'яні мати-постіль Зеведеєвої родини. Хлопчина враз утих і лежав, мов мертвий. Та нові удари забубоніли в двері. То старий Села, сусід, вчув і крізь виття вітру знаний Фадаїв викрик. Похапцем привітавши, він приклякнув до сина, уважно оглядав обличчя і обмацував ціле тіло.

— Ще ж дяка Богові Авраама, Ісаака та Якова: на цей раз неначе ніде не поранився.. й не потовкся! — Зідхнув з полегшенням, але враз почав нарікати: — О, Шаддай! Скільки вже, скільки разів кидав Фадаю той дух лихий — дух німий і глухий — і у воду і в огонь, щоб йому заподіяти смерть! Скільки, скільки... Чому кажу: глухий і німий? Та ж бо не слухає жодних заклинань і наговорів!.. Навіть бо й у храмі єрусалимському священикові, що його заклинав, не схотів назвати наймення свого!

— А чом же ти, сусідо, не приведеш свого хлопця до нашого Раббі? — тихо спитав Іван.

Села махнув рукою.

— Хм... чом?! Та ж — хитрощі диявольскі! Коли Равві близько, Фадая здоровенький, жвавий, бадьорий, як усі хлопці. Навіть і місячна повня йому не шкодить. Скільки разів ходив він по римзах як привид, і на вартовій вежі був, і в Єрусалимі на міську браму видирався. А як захворіє — нема близько Вчителя. Де ти його візьмеш? — І зненацька Села вхопив край Іванового рукава і поцілував його: — Зціли його! — Зіп'яв руки й благально простяг їх до Ісусових учнів. — Зціліть його ви! Набідувались ми з тим небораком... А ви все ж таки ходите з Ним! Чи ви досі не знаєте Його мудрости? Чи ж не бачите щодня, як Він те чинить?..

Учні переглянулися. Юда відійшов аж під каганець і знову почав уважно роздивлятись диптихон. Яків трохи відступив за Івана:

— Спробуй ти, брате! Таки ж бо Вчитель тебе любить найбільше.

Іван завагався, але опанував собою й схилився до немічного. Відсунув набік плащ і нерішуче поклав руки на хлопцеву голову:

— Вийди з нього, духу німий і глухий! Чуєш?

Соломія обережно відсунула з вогниська посуд із стравою. Щільно накрила усі горщики, щоб лихий дух, виходячи з Фадаї, не увійшов у їжу.

У хаті запанувала тиша, лише було чути, як в такт віддихувало п'ять людських грудей. Але ж до того віддиху не прилучався віддих немічного.

— Забороняю тобі мучити хлопця. — промовив Іван. Почекав хвилинку й додав:

— Наказую тобі, духу лукавий і лихий, силою слова Вчителевого...

З-під Фадаїних повік викотилась велика сльоза й тихо попливла вздовж обличчя, до якого верталась барва. Хлопець зідхнув, однак не поворухнувся.

— Дяка Всемогутньому. Очунює! Приходить до пам'яті дитина! — прошепотів Села. — Як ласка, поможіть мені з ним додому.

Яків узяв хлопця за голову і під плечі. Села, підтримуючи ліктем підпопельники, що Заведеїха вже підсунула під руку сусідові, — тримав немічному ноги. Іван відчинив двері.

Юда сховав у торбу таблички й знову заходив по хаті. Спинився біля Івана, що сперся чолом на руки.

— Не вийшло, Іване?! Отож й воно! І не вилікуємо, і хліба не розмножимо, й сиклів з моря не виловимо. Марна надія! Нам треба перейти до чинів звичайних. Ми — не боги і не янголи. Звичайні римські раби — і нічого більше. Тож і наша зброя, знову кажу, — не чудеса, а повстання, хитрощі, зрада і підступ. Це ж бо відвічна зброя рабів. А ми, кажу ж, раби. Раби для всіх: Римові, священикам. Тому нам вільно все, що є для добра справи...

Раптом Юдине серце затремтіло, як риба у сітці, а думкою мигнула, мов чорна ластівка стріла ненависти: "Звуть мене злодієм! Так що ж: хіба я краду не для справи?" — І з ще більшим пересвідченням повторив уголос: — Тільки так, підступом і зрадою! В бою мусить бути однакова зброя. Я за тим, щоб і Варавву приєднати до нас. За ним піде народ...

Іван і Соломія мовчали.

— Не вірою, не сподіваннями "царства Божого", що "в нас самих", — ще запальніше продовжував Юда. — Досить уже тих мрій! Треба покладатися на дійсну силу.

— "Ні, цього не прихилиш до філософічних шукань. Його не захопить "Логос" — з смутком помислив Іван.

А Юда поклав обидві руки на Іванові рамена і поривчасто кидав просто в обличчя:

— Хай уже Петро... нехай старі... що вони тямлять на творенню основ нового життя?!.. Але ж ви, хоча й селюхи, особливо твій брат, але ж ти, Іване, що знаєшся й на чужинній мудрості. Ти мусиш стати при мені! Кажу вам: ти й Тома мусите мене підтримати, поки ще є час, бо дуже швидко можна втратити все. А візьмемося по-людськи — виграємо!.. Матусю! — звернувся він до Соломії, — кажи їм: ти ж таки мати синам своїм!.. Не можемо не виграти...

Впустивши за собою дужий подих вітру, ввійшов у хату Яків.

— А тата все ще нема! — змінила журливі думки Заведеїха на нову тривогу. — Не можна далі чекати з вечерею.

— Це вже востаннє Він іде у пустиню. Тепер уже ми самі настановимо Його за царя у "царстві від цього світу". А тоді й ваші бажання сповняться! — відповів Юда, легенько посміхнувся, попрощався і зник у темряві.

— Куди ж? Куди? — гукнула слідом Заведеїха. — А вечеряти?

— Та ж не тільки самим хлібом живе людина, — кинув вітер у хату розтріпані слова гостя, поки грюкнули двері.

— Як же там Фадаї? — новою турботою наливалося серце матері синів Заведеєвих. — Може б, по вечері пішли та ще трохи пострашили б того духа?

— "Цей рід вигониться лише молитвою та постом!" — замислено відповів Іван.

— А де? — захвилювалась Соломія. — Де ж таки, сьогодні — піст? Мало ви напостилися в мандрівках!.. Таж вас і не пізнати, тах схудли на тих самих неварених пшеничних зернах! Ні, ні, що руки материні вам наготовили, відкидати не личить! — і накладала на коржі найбільші шматки риби. — Чи ж я не мати синам своїм!.. Споживайте в спокою... А ось і фіґи, й дактилі — чорні й прозорі, мов медом налиті...

— А Равві ж робить це так легко. Тільки покладе руку... — хвилювався Іван.

— Та вже годі тобі, синку! Не турбуйтеся, діти серця мого, тим, чого вам не дано ані сповнити, ані збагнути.

— А Юда таки зовсім пішов? — згадав Яків.

Заведеїха махнула рукою:

— Та ж він усе такий: як молоко на вогні, все б кудись втікав, усе квапиться. Кажуть, що мало коли й спить. Самі турботи...

— І самі слова! — додав Яків. — Не лежить до нього моє серце. Я навіть за тим, щоб попередити Вчителя.

— Та ж попереджали! — відказав Іван.

— Ну й що? — спитала Заведеїха

— Одна відповідь: — "Я знав, кого вибирав"...

*

Як черінь, напалені сонцем пустинні й безводні ущелини простяглися за Витанією. Не манять вони до себе ні подорожніх, ні пастухів з отарами. Навіть розбійники не ховаються тут, бо надаремно було б чекати здобичі. Тож Юда міг тут віддатися цілком "роздумуванням на самоті".

Тим роздумуванням, щодо яких так "не розумів" — навіщо потребував їх Равві?

Його серце наповнилося різними гострими почуваннями. Але почуття не сприяють спокійній думці. Тому й його думки розбризкувались, як вода від каміння, що зірвалося з кручі. Як було міркувати, коли не над всіма думками зависла одна, невідклична: "Учителя чекає неминуча смерть. Не врятують Його ні слова, ні "вчені", бо ж Він сам не хоче рятуватись..."

— Чи не таки міг я помилитись в розрахунках?.. Так помилитись?! Таки ж усе до найменших дрібниць продумано й передбачено! Аж до найостаннішого меча й наостаннішого самарянина, що мав його в певній хвилині витягти з піхви!.. Як же так? Коли ж стільки чужих життів врятував за ці роки, — хіба не міг вирятувати й себе! Чом не спинив Він мене, коли я на вечері просто дав Йому зрозуміти, куди відходжу?

Хіба він — не Месія?!.. Однак, якщо "Царство Месії" — не те, чим я його уявляю, — так нехай воно ліпше згине! Нехай його не буде зовсім, бо нашим людям воно не потрібне!..

Від того висновку, що видався таким ясним і здоровим, Юда відчув трохи полегшу. Але ж тільки трохи: десь в глибині все ж таки муляла, як дрібний камінчик в сандалі, невгомонна думка: "Невже ж, однак, я... я міг помилитись? Помилитись, як останній селюх?!"

І знову налетіла високою хвилею стихійна тривога: "А що ж, як Він таки дійсно мав перетворити обличчя світу?"...

Мосяжне Юдине волосся підносилось на голові само собою — і смерть Вчителя ставала вже не обвинуваченням у зраді, але просто глузуванням з надлюдських Юдиних зусиль — привести на землю насильством те "Царство Боже".

— Та ж — не для себе! Для блага народного, для усього світу!.. Чи ж не сам Він говорив, що царство здобувається насиллям?! А тим часом, чому ж вступив до Єрусалиму при надхненні всього люду не на коні, не як цар-завойовник, що війну заповідає, але на ослі, як той, хто лише несе вість про замирення?

Небувала втома й чорна порожнеча несподівано так міцно враз охопила Юду, немов він опинився на цілім світі сам-саміський, перед рівною, стрімкою стіною, на яку видряпатись — не може бути й думки. І зі всіх инших трьох сторін стояли такі ж самі височенні гладенькі мури.

Як же можна жити далі в цім кам'янім колодязі, щось думати, укладати якісь плани, вболівати над якоюсь "громадською справою"?! Справою?!.. Та ж це вона — ота справа, що для неї Юда жив, це ж вона... Почував, як серце обкипає огидою, образою, ненавистю палкою, як розтоплене оливо. Скреготав зубами, кусав губи й не помічав, як солона кров цівочками заливає йому уста.

— Чи вмер, чи хай умре той, хто — як тепер це ясно! — його, Юдиним Месією, ніколи не був! Бо ж таки Юда знає з досвіду, що безсилий раб милосердям, любов'ю, кротостю ніколи, ніде й нічого досягти не міг. Навіщо ж тоді ота марна офіра?..

Але ж на тім підловився й він сам. Він — передбачливий, мудрий "як фінікіянин", що клопотався найменшими дрібничками, як.. Соломія?.. "Чи ж я не мати синам своїм?".. А тепер і вона, та "мати синів Заведеєвих", має право з презирством дивитися на Юду...

І неначе ще раз щось обернулось йому в голові й у серці. І раптом здалось, що всі його "великі турботи", зрештою, ще дрібніші за Соломіїні клопоти. Такі дрібненькі, як перетертий колесами й потовчений ногами людей і ослів порох шляхів, що сходив їх Юда впродовж свого життя, сходив без пристановища, без щастя... для себе.

І от цей порох заслонив йому Світло Світу... Саме тоді, як жагуче шукав він того Світла, знявся вихор, порох заніс йому очі, скинув його в непродишній куряві в повну пітьму, де світло згасло навіки... Навіки! Так далі вже нема нічого?

Потрусив кучерявою, розчухраною головою в повній розпуці й, не кваплячись, майже не помічаючи, що робить, підсвідомом розіпнув свій ремінний пас. Закинув петлю на галузину першого дерева, на яке впав його погляд. Заглянув у провалля, що роззявилось під деревом і на мить повис над землею, не торкаючись її ногами. Ще й наостанку опекла його

згадка про свою "незмінну" засаду — "тільки твердо ступати по землі", а не намагатися безсенсово злітати понад нею...

Але ж призвичаєний до міського життя й міських речей, Юда не розумівся на речах позаміських. Галузина, на яку завісив ремінь, була суха, спорохнявіла. Вона хруснула під тягарем його великого тіла, відірвалася і потяглася за ним у прірву. Глухо стукнула об камінь голова зі сплутаним бронзовим волоссям. І лишила на кам'яній брилі червоний слід. Тіло на мить припало, ніби приліпилось до уламку скелі. Але ж камінь зірвався й розсипався з сухим шарудінням. Скеля неначе відіпхнула тіло — й обтрусилась. Тепер, нічим не стримане, воно летіло з гостряка на гостряк, з виступу на виступ, широко розкидаючи руки, по яких раз у раз бив сук, ув'язаний ременем. Стукаючи розм'яклою головою, перевертало довкола себе, аж поки, внівець розбите, розтовчене, цілком розпороте подовж кам'яними гостряками, воно докотилось до неродючого "мертвого гончарського поля".

Не росли там навіть кактуси. Часами відтіль гончарі брали глину на виріб найдешевших горщиків. І сюди ж викидали череп'я з них, пощерблених і потовчених, з усяким сміттям. А тим черепом був устелений цілий шлях відсіль аж до єрусалимського смітника під міськими мурами — "Геєнни"...

****

ІРОД

— І дійсно ти сам, на власні очі, бачив ту чудодійну зорю? І небо, що відтулилось? І чув ті надземні голоси, які стверджували, що дитина та дійсно є Божий Син, надія народів?

Геліодор — "тінь тетрархова", як називали його дворяни, постелився листом і розклав руки:

— Міцний володар знає, що Геліодор не може вірити темним байкам темних вівчарів. Зрештою, дозволю собі гадати, що й тобі, великий, байдуже, чи Божий то Син чи ні, пророк чи майбутній їх ватажок там народився. Хіба ж Ромул і Рем не обидва були синами Марса?! Але ж переможцем може бути тільки один. Це — ти, наймогутніший...

Тетрарх [] нетерпляче перепинив рабське красномовство:

— Стривай, але ж маги? Халдейські мудреці[], щось ще вони тямлять. А говориш, що сам бачив, як вони вклонялись, як принесли дарунки. Ти ж сам чув їх пророцтва.

— Не можу я, твій найвірніший раб і послушник, сказати, що не бачив того, на що дивились мої очі, або не чув того, що ввійшло в мої вуха...

— І не повернули... Не прийшли назад до мене, хоч і наказав їм це я цілком певно, — думав уголос тетрарх.

Ці думки його так дратували, що під його лівим оком засмикало і швидко замиготіло нервове тремтіння. Як завжди, коли Ірод втрачав рівновагу.

— Може, пізнали тебе? Чи ти прозрадив, йдучи з ними, що я тебе послав назирці?

— Хто б посмів зрадити тебе, сонце всесвіту? — підвів на Ірода повні песької вірности, але також і легкої тривоги очі Геліодор. — Мудрість твоя, промінний, трохи осяяла й мене від часу, як в орбіті світла твого я перебуваю. Тож ні, володарю, я не йшов з ними, лише за ними. Не відступав ні на крок. А в печері вифліємській був я поміж пастухами, кочовницьким вівчарем переодягнений. Мудреці ж, як зволив ти назвати мандрівних тих зорезнавців, злякались твоєї справжньої мудрости і

втекли. Втекли, пануючий, бо ж зрозуміли, що їм місце між пастухами, а не за володаревим бенкетом...

Ірод витер чоло рукою.

— Угу... бенкет... Та ще й сьогодні той бенкет... Скільки тих турбот і праці... А тута ще маєш того Месію, Спасителя народів...

— Та що таке перед твоєю міццю Месія? — зайшовся щирістю Геліодор. — Лише єдине твоє слово, єдиний рух твоєї всевладної руки...

Ірод примружив стрибаюче око, а другим трохи презирливо дивився на свого найдовіренішого слугу. Знав ціну улесливих слів та запевнень вірности, але також знав ціну своєї влади і розмір слухняности, з якою приймали кожну його примху покірливі підданці. Примружив і друге око, а губами глузливо посміхався. Справді: кого він має боятись? Плазуючих рабів, яким дарує золото? Чи тих, що не золото, але щоденний хліб діставали з його ласки?

Зробив рукою недбалий знак, що хоче лишитися сам. Геліодор, радий, що обійшлося без вибуху гніву, склавши на грудях руки, прикрашені перстенями та браслетами, й кланяючись раз у раз, відступав до дверей, не обертаючись до володаря спиною. Нарешті замовк брязкіт його нашийних прикрас, ланцюгів та амулетів. Великі фалди заслони-килима повисли нерухомо над виходом і в покою тетрарховім запанувала повна тиша. Ірод залишився в своєму кріслі, що нагадувало курульне. Його тяжка думка розкручувалась помалу, немов повільний віл тяг велику вагу на високий копець.

Нехай би, дійсно, Син Божий!.. Нехай собі... Чи ж мало було їх на світі, синів богів та богинь?.. Діоніс, Феб, Аполлон... Діяна.. І що з того? Вибудують кілька нових храмів, настановлять нових жерців, назначать нові святкування. І добре. Ні світ ні людство на цьому нічого не втратять. Навіть придбає нове джерело розваги та забав... Але ж те

дивовижне вірування, з яким він здибався тут, в Юдеї! Цей Месія нібито має відібрати владу всім володарям, стане одиноким, за ким підуть, кого будуть слухати всі. Він обіцяє радість і життя вічне... "Хто ж ти, що боїшся людини?" — згадав слова, читані в тих незрозумілих, таємних і темних пророцтвах юдейських. Студіював їх, бо ж той загадковий прийдешній Месія чомусь не йшов йому з голови. "Боїшся людини, яка вмирає, а Господа Творця свого забуваєш", — говорить їх пророк Ісая. "Щоденно тремтиш перед лютістю гнобителя, що надумав стратити тебе"... Хм.. Для них гнобитель — це він, тетрарх.. Ах, на всіх безсмертних!.. Добре! Коли він гнобитель, то мусить їм показати, народженим і ненародженим і мудрецям і пророкам, що там де є він, Ірод-тетрарх, не може й не буде іншого володаря, як тільки він сам. Досить! Жодних Месій, жодних спасителів і жодних надій! Він дбає сам про всіх, і нема їм чого ані надіятися, ані виглядати спасіння. Без пророків він і сам добре знає, кого взяти під захист, над ким простягнути руку караючу... Але треба цей... непорядок якось припинити.

Підвівся і підійшов до вікна. З-поза відтягненої заслони вилився на нього промінчастий пурпурний водограй променів вечірнього сонця. Пурпур послався йому до ніг, одяг його світляним плащем, увінчав червоною авреолею.

— Почекайте! Я таки знайду на вас спосіб! — промимрив, відвертаючись від сліпучого проміння. — Не забудете довго мого наймення!..

Здалеку долітали різкі згуки сурми. То сповіщали з юдейського храму, що настала година офірування і молитов...

А ввечері розмови гостей, співи, флейти й арфи не розгладили зморщок на тетрарховому чолі й не втишили підстрибування його повіки. Він все думав, автоматично перекидаючи з руки в руку охолоджуючу кришталеву кулю, й помалу висмоктував з келеха охолоджене снігом вино.

Гостей огорнув неспокій, який щодалі збільшувався. Ох, ті турботи на чолі володаря, це ж — хмари на небі: що більше їх, то неминучіша хуртовина! Яка ж причина? Вісті з Риму? Нездоров'я? Ой, ой, хто ж буде в неласці? На кому зірветься досада панська?

Поривами холодного вітру перелітали невисловлені запитання, прикрашені вінками голови схилялись одна до одної, питаючись лиш поглядом.

Раптом блиснули тетрархові сіро-олив'яні очі. Наче вмить помолодшало обличчя. Ірод уп'явся поглядом в рудоволосу сирійську танцюристку, що звивалась перед ним на широкому килимі. Танок її був низкою поз, переливчастих, мов гра хвиль, змінливих, як форми хмарок. Хвилинами її всю накривало мідяно-червоне волосся, хвилями виринало алебастрово-бліде обличчя і пружний торс, рясно обвішаний дзвонячими прикрасами. Дим ладану з золотих кадильниць інтриґуюче сповивав дівчину, творячи ніби якусь містерію у хмарі.

Тетрарх, не відриваючи очей від танцюристки, нахилився до Геліодорового вуха. А той з радісною слухняністю схилив голову, щасливий, що зрозумів і поділяє тетрархове захоплення. Але ж враз обличчя "тетрархової тіні" згасло.

— Наказую без проволоки вимордувати всіх хлопців від двох років і нижче, — спокійно відказав Ірод. — Найпильніше провести наказ у Вифлеємі та околицях. Месія-людина не врятується. Бога ж вбити не можна. Зрештою, — тетрарх усміхнувся на повні уста, — Бог мені не страшний, бо ж наші шляхи різні і не можуть зустрінутись. Нам — не по дорозі.

---

[1] Тетрарх — правитель четвертої частини країни. У І ст. саме на чотири частини було розділене Ізраїльське царство

[2] халдейські мудреці — від прадавніх часів у Халдеї (Південь Месопотамії) процвітала астрологія, країна славилась своїми пророками і чаклунами.

****

ЩО Є ПРАВДА?

— Увільнити, Йосипе?.. Я ж бо не цезар, а лише прокуратор Юдеї.. Тієї Юдеї, що ненавидить мене і одночасно боїться, а тому вічно намагається знищити мене в Римі. Хіба ж ти сам не чув, як гукали, витикаючи мені мало не зраду цезаря? Вони завзялись за всяку ціну позбавити життя цього свого могутнього пророка, незважаючи на те, цар він чи не цар. Тепер вони вже не випустять його зі своїх пазурів. На відкритий бій вони не здібні, але хто знає, яку підлоту ще можуть вигадати? Їх зброя — лише наклепи, зрада й брехня...

Пилат несподівано урвав мову. Він був схвильованим проханням Йосипа Ариматейського; воно було таке саме, як вранішні благання його дружини Прокули, яка мала страшні сни-видіння. Схвильований прокуратор забув, що той, до кого він говорить, юдей.

Однак гарне Йосипове обличчя не виявило ані образи, ані обурення, тільки глибокий смуток. Голова низько впала на груди, біле тьмяне лице потемніло не лише від тіні, яку кидала на нього низько спущена арабська загортка, двічі пов'язана навколо голови зеленим дорогоцінним шнуром.

Пилат помовчав і глибоко зідхнув.

— Я не хотів вразити тебе, друже. Ти це знаєш. Як щирого приятеля приймає тебе Понтій Пилат. А коли римлянин дає своє приятельство чужинцеві, та ще й з народу, підвладного Римові, то, очевидно, знає що

робить. Знає також і те, що така приязнь повна підводних скель та каміння, яких іноді оминути ніяк не можна.

Йосип підніс немов освітлені зсередини прекрасні очі.

— Знає, прокураторе, й чужинець, що саме він робить, коли приймає приязнь римлянина. Особливо, коли той римлянин ще й прокуратор.

— Зрештою, — продовжував свою думку Пилат, — мені здається, що ти завжди в опозиції. Помітив я те, що вони б радо знищили й тебе, як і мене. Ти, й справді, зірвав з їхнім Законом?

— Бо вони зробили Законом цілу сітку заплутаних обходів закону, лукавства, компромісів, ошуканства, подвійної моралі: одну, щоб проповідувати її в храмі в суботу, другу — зручнішу, для щоденного вжитку проповідників насамперед.

— Так... Ти не вважаєш цього палацу за нечистий тому, що живе в ньому римлянин. Бути гостем за моїм столом — для тебе не є знечищенням. Властиво... — на хвильку Пилат завагався. — Властиво, що може в'язати тебе, вільного душею і з ясною думкою, належного більш цілому людству, ніж якомусь окремому народові, що в'яже тебе з цим людом рабської психіки і наскрізь рабської вдачі?

Обличчя Йосипа лишилось нерухомо спокійним, лиш ніздрі орлиного носу трохи затремтіли:

— Понтію! Скільки століть цей нарід був у неволі? В неволі тим тяжчій, що ділила його з переможцями віра, яку гноблено. Тобто увесь світогляд, всі ідеали, мораль — все було гноблене й викорінюване. Що ж дивне, що батьки-раби могли виховати лише рабів-синів і онуків?!

— Але ж ти... Йосип розклав руки:

— Я... я, хоч що я робив би, хоч що думав би, я залишусь сином свого народу. Навіть, хоча б я не хотів цього з усього серця. І кров'ю, і духом я — їх. То дарма, що говорю, наприклад, твоєю мовою, як рідною, грецьких мудреців та поетів читаю, як власні святі книги, але ж ні греком ні римлянином від того я не став. Щось має в мені залишитись суто моє, й це щось завжди стоятиме стіною між мною і чужинцями. — Легенько махнув рукою, помітивши Пилатову усмішку, яку ледве можна було вловити. — Стривай! Тебе напевно попереджали, що я — зовсім не юдей, а навпаки, зрадник і ворог юдейства?

— Ну, ясно! Але що ж в'яже тебе з ними? Чому ти ходиш до них і на їхні наради та береш участь у їх дивовижних суперечках? Нарешті, от і нині підносиш свій голос за цього, як вони кажуть, підбурювача проти Риму, претендента на трон Давидів чи то Соломонів?..

— Не за претендента, Понтію — за Месію!

— Нехай, про мене. Бо ж мені це однаково. Зрештою, я й не мушу знати тих тонкостей. Але що тобі, Йосипе, Месія? Отой Месія, що вперто сам на смерть іде і дає мені зрозуміти, що це невідклично мусить статись? Я даю Йому явну змогу врятуватись: і варту Його зменшив, і раз у раз переводив Його з в'язниці туди й сюди, гадав, що учні Месії легко відберуть Його від вартівників; а отже, Він, як і Сократ, не хоче порушити закон, дарма що провини за ним нема жодної. Що ж тобі, Йосипе, цей Месія?

— Месія, Понтію, — це відродження мого зганьбленого, знищеного і дощенту спідлілого в утисках народу. — Помітивши Пилатів рух, Йосип поспішив продовжити:

— Відродження не в напрямі конче утворення власної завойовницької держави, але передусім відродження моральне, духове, без якого не може бути нічого великого і вічного. Відродження затоптаних в багно ідеалів, збудження приспаного дзеленчанням золота

шляхетного духа, відродження ведучої легенди, що не вмерла під брязкіт терез ваги і бриньканння локтя. Месія, Понтію, це людська гідність, повернена цим крамарчукам, крутіям, шахраям і здирникам, за яких небезпідставно вважає юдеїв цілий світ.

Пилат потихеньку пристукував по яшмовому столу пальцями, рясно оздобленими перстенями.

— "Царство моє — не з світу цього!" — промовив задумливо. І раптом змінивши тон, заговорив захоплено:

— Щось є незвичайне в цьому "Цареві Юдейському", Йосипе! Незвичайне! Повір мені: з першим поглядом на Нього мене прошила думка — цей не має жодної вини! Я й сам хотів увільнити Його. А коли ж і Прокула так завзято стала за Нього. Нарешті — ти.. Але, але.. Що ж я можу; не кажу вже, що він не бажає врятуватись? Ти ж сам бачиш. Я грав, так би мовити, на останній удар костей. Навіть переміг свою вроджену огиду — й промовляв до цього мотлоху з вулиць. Ти ж знаєш, хотів був вплинути на них, щоб увільнили Його з милости!.. Таж немає нічого тяжчого, як намовити порядну людину переступити закон. Хіба.. спробуй ще сам. Я дам тобі перепустку, дарма що тепер цього вже ніби й не можна. Спробуй, піди. Я б дуже був радий, бо ж це дивовижний в'язень... немов не я Його, а Він осудив мене, пробачивши мені свою смерть.

Пилат замислився. Мовчав і Ариматейський. Зненацька прокуратор підвів голову. Майже мрійний усміх освітив його виголене, випещене обличчя з твердим квадратовим підборіддям. М'який вираз так не гармонізував з його енергійними рисами, що Пилатове обличчя видавалося Йосипові чужим, незнайомим.

— Далекі... давні речі пригадались мені, Йосипе. Колись, як ще носив я

претексту... Скільки прекрасних годин пережив я, сидячи до білого ранку над улюбленими сувоями! Скільки було радости у дебатах з такими ж, як і я сам, юнаками про стародавні римські чесноти. Як уболівав я, що гине gloria Romanorum, міць, обгрунтована на безкомпромісовій, твердій, холодно-чистій як прозорий кришталь, чесноті! І ті друзі мої... , де вони нині? Вірили ми без застережень в конечне здійснення наших променистих мрій, наших сяючих ідеалів... Вірили ми, Йосипе, навіть у чисту правду, вірили, що можна її пізнати, що можна її передати иншим...

Зідхнув і безрадно махнув рукою..

— Що ж лишилось від тих квітів душі? Квітів прекрасних, хвилевих, як і справжні квіти?.. Завзятий республіканець Понтій, що так захоплювався життям стародавніх, — ось він перед тобою, друже: лисий прокуратор "божеського" цезаря. В королівському палаці, де перебував останній король єрусалимський, не досить розкошів, зручности, речей мистецьких та всякого добра, щоб задовольнити "суворого сина квіритів". Ось що прочитав я в погляді тієї Людини, що її боронив я перед шумовинням життя... А правда.. Як давно я не згадував про неї, аж поки Він не нагадав мені.

І все ж таки нині я не знаю, хто скаже мені щось правдиве про неї... Хто мені скаже, що таке правда?!..

****

ЯК МИНУЛА Ж СУБОТА...

Тому, що передвечір цього святочного дня був дуже урочистий, — спішно поховано тіла розп'ятих. Прибрано й хрести, засипано кров, щоб жодна згадка про смерть не порушували святкового настрою єрусалимських правовірних і не було чого чіплятись "імущих власть".

Голий, порожній тягся до неба гострий верх Голготи — Лисої Гори, посеред засипаного опокою, мов битим череп'ям притрушеного "Черепового місця". Ніби на цьому місці ніколи не було жаху, ніби нічим не оплюгавило тут себе на віки вічні убоге людство...

Непроглядна пітьма огорнула верхи Сіонські, накрила місто жалібним завоєм, постелилась по горі Оливній. Ні зорі в небі, ні вогника на землі...

Душі ж Ісусових учнів оповив сум ще чорніший. Пригасив думку й надгробним каменем завалив серця.

..."Поражу пастиря й розпорошиться отара"...

Без слів, без зідхань, приголомшені безголов'ям, тулились залякані учні в оселі того, хто не раз і не два давав їм захист: господар гостинний, що на Останню Вечерю приготував Учителеві світлицю ясну й велику, ще раз укрив їх в себе перед можливим переслідуванням.

Зібрались тут майже всі: Петро і Андрій, Яків і Вартоломей, і Пилип, і Яків Альвеїв, Марко і Тадей, і Симон Ханаанець. Були й жінки: Марія Маґдалина та Марія друга, Саломея і мати синів Заведеєвих. Бракувало Томи, що відбився від гурту, й улюбленого учня Ісусового — Івана: Матір бо Ісусову взяв він до оселі своєї. З ними ж відійшов і лікар Лука, щоб умінням своїм послужити Матері болісній. Людськими силами хотіли помогти Тій, що їй служать янголи Божі...

Не було тієї ночі між учнями й зрадника, чиє наймення з огидою викинули з серця свого.

Тихо й ритмічно плакала водяна клепсидра, відмірюючи слізьми час. Людські постаті були нерухомі, як понадбережне каміння над Мертвим морем. Ніхто не обчищав каганчика, що тьмяно шкварчав під надщербленим горщиком. Ґніт ледве жеврів у душній пітьмі.

Зненацька випросталась жіноча постать. На мить заслонивши сліпе світелко, струснула повітря пишною головою й, мов хвора, хитаючись, ступила крок, другий, взялася за рамку дверей.

— Куди ти, Маріє? — піднесла голову Саломея. — На дворі ж глуха ніч..

— І смерть, — глухо, беззвучно додав Андрій. — Чигають бо на нас Аннові й Каяфині. Не досить їм смерти Вчителя.

Марія мовчки щільніше натягла темну столу на золоте волосся. Носила завжди римську одіж. За те ще більш обурювались на неї правовірні. Гетера? Та що ж! Хіба ж Рагаба єрихонська не була блудницею, а послужила ж народові ізраїльському! Але відкидати освячені традицією звичаї і носити чужу одежу — цьмого подарувати не міг добрий гебрай. За це не раз і камінювати хотіли Марію.

— Маріє! Не виходь! — озвався знову Андрій.

Тим часом він заступав старшого в малому гуртку. Петро бо, обхопивши голову руками, не подавав ознак життя. Був живий, але не жив. Його життя вмерло в ньому, коли обірвався третій спів півня в Преторії.

На мить вирізьбився білою камеєю профіль Маґдалини в жовтавому світлі каганчика: обернулась рвучко і терпко промовила:

— Та вже мовчи, Андрію! Сказали ви вже своє й зробили — чоловіки. Зрадили, виреклися, покинули.. Втекли... Мовчи вже! — і співучий голос заломився жалем у здушеному риданню. Але опанувала собою: — Маріє! Саломеє! Ходімо...

Бунтівничий дух гетери ще раз повстав проти чоловічого ярма, що накидає слухняність. І, як раз у раз, за покликом до бунту, пішли плохі й

покірливі, звиклі до слухняности. Вийшли всі троє з Маґдалиною попереду.

Парка ніч накрила їх м'якою долонею. Було чорно, ніби височенна стіна стала перед самими очима. Саломея міцніше притулилась до Маґдалини. Духом вгадала, куди веде їх Марія: жінкам бо годилось плакати на гробниці аж до дев'ятого дня.

Яка ж пітьма!.. Чи втрапимо на стежку до садів Ариматейського?

— Втрапимо. Горою...

— Понад ущелиною та проваллями? — тривожно запитала друга Марія.

Щось живе вимоталось з пітьми й ухопило жінок за одежу:

— Я — з вами.. Візьміть!.. Вкажу вам шлях... я ж бачу й тепер, як у день...

— Хто ти? — намацала Маґдалина кучеряву дитячу голівку.

— Тамар... сліпа... Сліпонароджена, що жебрала коло скарбниці храму.

— Звикла ходити в пітьмі! — обняла дитину мати синів Заведеєвих.

— Ні, ні! Він дав мені зір!.. Христос зцілив мене. Я нині бачу й уночі, як у найясніший день. Я знаю стежку...

Марія Яковлева відчула в пітьмі, що й друга істота ще тулиться до Тамари.

— З тобою ще хтось є?

— Сераг, глухоніма... Ми завжди ходимо разом.

— Сліпа поведе нас уночі, видючих, — зідхнула Саломея. — Німа ж ридатиме над гробом Учителя.

— Ні, ні! Не плакати йдемо, — срібною струною задзвенів дитячий голос глухонімої. — Ні, ні! Хіба ж ви не чуєте янгольських співів Осанни небесної! Ось слухайте ж, слухайте! Чуєте райські арфи? Там, на небі, вже знають усе! Там співають славу Воскреслому... Уже ж встав із гроба Вчитель. Воскрес, як казав...

— Живий він, живий! — притакнула в екстазі Тамар... Як пливак у широке море, певний, що вода понесе його, кинулись жінки у чорну пітьму. Бігли гірськими стежками без вказівок ясновидки Тамар і небочуючої Сераг. Не помічали кущів, що чіплялись за одежу, гілок, що дряпали руки й обличчя, каміння, що зривалось з дороги й летіло в ущелини. Бігли до Чуда, готового й дійсного для кожного, хто віру має й у пітьмі найчорнішої мертвої ночі...

На сході зблідла вже темрява. Затремтіла, як повіка, що ось-ось піднесеться. Світло тверезої дійсности, не споєної екстазою, на мржик ока похитнуло певність у серці Марії Яковлевої:

— Хто ж відвалить нам камінь од гроба? — завагалась між вірою в Чудо й знаною природною перешкодою. — Гріб...

Але ніхто їй не відповів. Сонце разом змело хмари, вранішню вогку імлу, тіні ночі і вагання. Бризнуло сяйвом з-поза гірських верхів, заграло над світлом осанною перемоги. Добігли.

Поміж скель стояв Ясний. Прозорий, як веселка — сяючий, як сонце — сліпучий, в заграві мерехтіння роси. І прозвучали слова:

— Пощо ж шукаєте Живого серед мертвих?..